

Vakf-ı Lâzım ve Vakf-ı Câiz

Mehmet KARA*

Giriş

Kıraat ilminin temel meselelerinden biri sayılan vakf-ibtidâ, Kur'an-ı Kerim'in tilâvetinde nerede ve nasıl vakf yapılması, tilâvete nereden ve nasıl başlanılması gerektiğini konu edinmektedir. Hz. Peygamber, sahabe ve tâbiîn tarafından Kur'an tilâvetlerinde uygulamalı şekilde icra edilen vakf ve ibtidâ, Dırâr b. Surad el-Kûfi (ö. 129/746), Şeybe b. Nisâh (ö. 130/748) gibi ilk dönem âlimleri tarafından müdevven bir ilim haline getirilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in anlam eksenli ve sahih bir şekilde tilâvet edilebilmesini temin eden vakf alametlerinin mushafalara konulması ise daha sonraki dönemlerde gerçekleşmiştir. Bu süreçte her bir müellif, kendi oluşturduğu vakf sistemine göre sûrelerdeki vakfa konu olan kelimenin önüne vakf çeşidini yazmak suretiyle vakf türlerini tayin etmiştir. Nihayetinde vakf-ibtidâ âlimlerinin tasnifi, kendi belirledikleri remizlerle mushaflarda yer bulmaya başlamıştır. Örneğin; Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Evs el-Mukrî (ö. 341/952), Ebû Ca'fer Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî (ö. 560/1164) ve aynı dönem içerisinde Ebu'l-'Alâ' el-Hasan b. Ahmed el-Hemedânî (ö. 569/1173) geliştirdikleri vakf sistemlerine göre vakf çeşitlerini sembol harflerle ifade edip bunları mushaflara kaydetmişlerdir. Secâvendî'nin ihdas ettiği vakf sistemi ise şöhret bulup günümüze kadar gelmiş; kendisinden sonra geliştirilen yeni semboller dahi onun sistemi içerisinde yer alarak bugün dünyada basılan mushafların çoğunluğunda tatbik edilmiştir.¹ Bundan dolayıdır ki mushaflardaki vakf işaretleri aynı zamanda "Secâvend" ismi ile anılır olmuştur.

Secâvendî'nin öncesindeki veya sonrasındaki vakf tasniflerinde, tarihi süreçte bazı farklı tasnifler söz konusu ise de genel olarak *vakf-ı tam*, *vakf-ı kâfi*, *vakf-ı hasen* ve *vakf-ı kabîh* şeklindeki dörtlü vakf tasnifi tercih edilmiştir. Nitekim İbnu'l-Enbârî (ö. 328/939), Ebû Ca'fer en-Nehhâs (ö. 338/949), Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1052), Ebû

* Dr. Öğretim Üyesi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmî Anabilim Dalı, e-posta: mekara5734@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2350-9323.

¹ Veli Kayhan, "Doğru Okuma Bağlamında Mushafa İşaret Konulması İ'câm ve Sonrası", *Bilimname* 12/1 (2007), 125, 136.

Muhammed Hasan b. Ali el-Ummânî (ö. 500/1106), İbnu'l-Gazzâl (ö. 516/1122), İbn Evs el-Mukrî (ö. 341/952), İbn Tahhân (ö. 560/1165), Sehâvî (ö. 643/1245), İbnu'l-Cezerî (ö. 833/1429), Kastallânî (ö. 923/1517), Ensârî (ö. 926/1519), Uşmûnî (ö. h.11. asır), Safâkusî (ö. 1118/1706) gibi âlimlerin vakf tasniflerinde dörtlü vakf tasnifi içerisinde yer alan vakf türlerinin bir kısmı veya tamamı bulunmaktadır. Buna rağmen Secâvendî'nin geliştirdiği vakf tasnifi ise muhtemelen her vakf yeri için harf alametler belirlenmesinin sağladığı kolaylığın da etkisiyle Türkiye, Hindistan, Pakistan, Mısır, Medine, Kuveyt gibi birçok ülkenin mushafında -vakfa konu olan yerler hususunda bazı farklılıklar olsa da- tercih edilen bir vakf sistemi olmuştur.

Bilindiği üzere Secâvendî'nin vakf tasnifi; *vakf-ı lâzım*, *vakf-ı mutlak*, *vakf-ı câiz*, *vakf-ı mücevvez*, *vakf-ı Murahhas* ve *vakf-ı lâ* olmak üzere altı kısımdır.² Bu çalışmada, *vakf-ı lâzım* ve *vakf-ı câiz* türleri inceleme konusu yapılacaktır.

1. Vakf-ı Lâzım

1.1. Kavramsal Çerçeve

Kur'an tilâvetinde okumaya devam etmek niyetiyle nefes alma süresi kadar tilâvete ara vermeyi ifade eden “vakf” (وقف) kavramı; sözlükte “durmak”, “durdurmak”, “duraklamak”, “ayağa kalkmak”, “ayakta durmak”, “vazgeçmek”, “okuyucunun bir kelime üzerinde durması” gibi anlamları ihtiva etmektedir.³ لزم fiilinin ism-i fâil kalıbındaki لزم kelimesinin ise “zorunlu / kaçınılmaz”, “gerekli”, “zaruri” vb. anlamları vardır.⁴ Buradan hareketle *vakf-ı lâzım*'ın, tilâvet esnasında riayet edilmesi gereken bir vakf türüne işaret ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Secâvendî'nin ifadesiyle *vakf-ı lâzım*, ما لو وُصل طرفاه غَيْرَ المرام

² Ebû Ca'fer Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî, *İlelu'l-vukûf*, thk. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-İdî (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2006), 1/169.

³ Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sıhah tâcu'l-lugâ ve sıhâhi'l-'arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm, 1987), “vkf” 4/1440; Ebu't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yakub Fîrûzâbâdî, *el-Kâmusu'l-muhît*, thk. Mektebü Tahkiki't-Türâs fî Müesseseti'r-Risâle (Beyrut: y.y., 2005), “vkf” 860; Ebu'l-Kâsım Huseyn b. Muhammed Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, thk. Safvân Adnan ed-Dâvûdî (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1412/1991), “vkf” 881; Muhammed b. Mukrim İbn Manzûr el-İfrîkî, *Lisânu'l-'Arab*, (Beyrut: Daru Sâdır, 1414/1993), “vkf” 9/359; Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-belâga*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), “vkf” 2/350.

⁴ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmusu'l-muhît*, “lzm” 1158; Zemahşerî, *Esâsu'l-belâga*, “lzm” 2/166.

وَشُنَّعَ مَعْنَى الْكَلَامِ “vasl⁵ yapıldığında mefhumun değişmesi ve anlamın bozulması nedeniyle vakfın zorunlu olması”⁶ şeklinde tarif edilmiş ve remiz olarak da “mîm” (م) harfi tayin edilmiştir.⁷ Buna göre *vakf-ı lâzım*, kelamın tamam olduğu bir yerde vasl yapılması neticesinde âyetin i‘rabinin ve buna bağlı olarak anlamının değişmesi veya farklı bir mana tevehhümünün oluşması gibi gerekçelerle vakfın zorunlu addedilmesi şeklinde anlaşılabilir.

Vakf-ı lâzım alameti (م) bulunan bir yerde vasl yapılmaması gerektiğini belirtmek için “haram” veya vakfın zorunluluğuna işaret etmek için “vacip” gibi ifadeler de kullanılmıştır. Bu itibarla her bir âlimin kendi ichtihadına göre tayin ettiği vakf yerlerinin şer‘î manada “haram” veya “vacip”e konu edilmediği ise izahtan varestedir. Nitekim İbnu‘l-Cezerî’nin, وَلَيْسَ فِي الْقُرْآنِ مِنْ وَقْفٍ يَجِبُ وَلَا حَرَامٍ غَيْرُ مَا لَهُ سَبَبٌ ⁸ şeklindeki manzûm ifadesi de Kur‘ân‘da vacip veya haram olarak nitelenen bir vakfın bulunmadığını veciz bir şekilde belirtmektedir. Buna göre ıstılâhî bir terkip olan *vakf-ı lâzım*‘daki lüzûm ifadesi, *vücûb-u sinâî* veya *vücûb-u tertîlî* olarak anlaşılabilir.⁹ Kur‘an‘ın mesajını, bilerek ve isteyerek tahrif edecek şekilde yapılan vakflar veya bir kelimenin ikiye bölünmesi şeklinde ya da iki kelime olduğu halde Mushaf imlâsı açısından tek kelime olarak kabul edilen kelimelerin

⁵ *Vasl*: Bağlama, birleştirme, bir araya getirme, ulaştırma gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise bir kelime veya cümleyi diğer bir kelime ya da cümleye, ses ve nefesi kesmeksizin bağlamak veya sözü meydana getiren cümleleri atıf harfi “vâv” ile birbirine atfetmektir. Fasl‘ın zıddıdır. Bk. Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014), 328; Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvid İstılahları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 177; Recep Koyuncu, *Kıraat İlmi Takrîb Usûlü* (İstanbul: Hacı Veyiszâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018), 174.

⁶ Ebû Abdullah Muhammed b. Tayfur es-Secâvendî, *Kitâbu‘l-vakfî ve‘l-ibtidâ*, thk. Muhsin Haşim Derviş (Ürdün: Dâru‘l-Menâhic, 2001), 105.

⁷ Secâvendî, *İlelu‘l-vukûf*, 1/169.

⁸ Ebu‘l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed İbnü‘l-Cezerî, *el-Mukaddime fîmâ yecibü ‘alâ kârî‘l-Kur‘âni en ye‘lemehû*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (Suud-i Arabistan: Dâru Nûri‘l-Mektebât, 2006), 8; İbnu‘l-Cezerî, *Manzûmetü Tayyibeti‘n-Neşr fi‘l-kırâati‘l-aşr*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (Suriye: Mektebetü İbni‘l-Cezerî, 2012), 10.

⁹ İbnu‘l-Cezerî, *en-Neşr fi‘l-kırâati‘l-aşr*, thk. Muhammed Ali ed-Dabbâğ (Beyrut: 1940), 1/232; Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve‘t-tenvîr*, (Tunus: Dâru‘t-Tûnisîyye, 1984), 1/83; Mahmûd Halîl el-Husârî, *Me‘âlimu‘l-ihitidâ-i ilâ ma‘rifeti‘l-vukûfi ve‘l-ibtidâ*, Kahire: Mektebetü‘s-Sünne, 2002), 15; el-Husârî, *Ahkâmu karaati‘l-Kur‘âni‘l-kerîm*, Mekke: Dâru‘l-Beşâiri‘l-İslamiyye, 1417), 251-255; Demirhan Ünlü, *Kur‘ân-ı Kerîm‘in Tecvidi*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 156; İsmail Karaçam, *Kur‘ân-ı Kerîm‘in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2007), 320, 334; Müsâid b. Süleyman et-Tayyâr, *Vukûfu‘l-Kur‘ân ve eseruhâ fi‘t-tefsîr dirasatiün nazariyyetün me‘a tatbîki ‘ale‘l-vakfî‘l-lâzım ve‘l-mute‘ânik ve‘l-memnu‘*, (Medine: 1431), 179, 270, 271; Sıtkı Gülle, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlmi*, İstanbul: Huzur Yayınları, 2005), 438.

bölünmesine yol açan vakflar ise muteber değildir. Bunun dışında herhangi bir sebeple uygun olan her kelimedede vakf yapılabilir.

1.2. Tarihî Süreçte Vakf-ı Lâzım ve Diğer Vakf Türleri

İnceleyebildiğimiz kadarıyla Ebû Ca'fer Muhammed b. Se'dân el-Kûfî ed-Darîr (ö. 231/846)¹⁰, İbnu'l-Enbârî,¹¹ Nehhâs,¹² Dâni,¹³ İbnu'l-Gazzâl,¹⁴ Ummânî¹⁵ gibi vakf-ibtidâ alanında eseri bulunan ilk dönem âlimlerinin müellefatında “*vakf-ı lâzım*” ifadesine rastlanılmamaktadır. Bu sebeple mezkûr vakf türünün ilk olarak Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî tarafından ihdas edildiği kanaatindeyiz. Nitekim İbnu'l-Cezerî ve Suyûtî (ö. 911/1505) de bu vakf türünü Secâvendî'ye nispet etmektedir.¹⁶

Vakf-ı lâzım alameti bulunan bir kelimedeki vakf gerekliliğini belirtmek için bazı eserlerde *vakf-ı lâzım* yerine *vakf-ı vâcib*¹⁷ veya *vakf-ı beyân*¹⁸ şeklinde farklı terimler

¹⁰ Ebû Ca'fer Muhammed b. Se'dân el-Kûfî ed-Darîr, *el-Vakfu ve'l-ibtidâ fî Kitâbillahi azze ve celle*, thk. Ebû Bişr Muhammed Halîl ez-Zerrûk (Birleşik Arap Emirlikleri: Merkezü Cum'atü'l-Mâcid, 2002).

¹¹ Ebû Bekr Muhammed b. Kasım b. Beşşar İbnu'l-Enbârî, *Kitâbu İzahî'l-vakf ve'l-ibtidâ*, thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramadan (Dimaşk: 1971).

¹² Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail en-Nehhâs, *el-Kat' ve'l-i'tinâf*, thk. Abdurrahman b. İbrahim el-Matrûdî (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1992).

¹³ Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dâni, *el-Muktefâ fî'l-vakfi ve'l-ibtida*, thk. Cemâluddin Muhammed Şeref (Mısır: Dâru's-Sahâbe, 2006).

¹⁴ Ali b. Ahmed İbnu'l-Gazzâl en-Nîsâbü'rî, *el-Vakf ve'l-İbtidâ*, thk. Tâhir Muhammed el-Hems (Dimaşk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2000).

¹⁵ Ebû Muhammed Hasan b. Ali el-Ummânî, *el-Mürşid fî'l-vukûf 'alâ mezâhibi'l-kurrâ-i's-seb'ati ve ğayrihim min bâki'l-eimmeti'l-kurrâ-i ve'l-müfessirîn... (min evveli'l- kitâbi ilâ âhiri süreti'n-Nisâ)*, thk. Hind bint Mansûr b. Avn el-Abdelî (Suud-i Arabistan: Câmî'atü Ümmî'l-Kurâ, Yüksek Lisans Tezi, 1423); el-Ummânî, *el-Mürşid fî'l-vakfi ve'l-ibtidâ (min bidâyeti süreti'l-Mâide ilâ âhiri süreti'n-Nâs)*, thk. Muhammed b. Hamûd b. Muhammed el-Ezûrî (Suud-i Arabistan: Cami'atü Ümmü'l- Kurâ, Yüksek Lisans Tezi, 1423).

¹⁶ İbnu'l-Cezerî; *en-Neşr*, 1/232; Ebu'l-Fazl Celâluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'an*, thk. Merkezü'd-Dirâsati'l-Kur'aniyye (Suud-i Arabistan: İslami İşler, Davet ve İrşat Bakanlığı, ts.), 2/546; Ali Muhammed ed-Dabba', “el-Vakfu'l-lâzım”, *Künûzu'l-Furkan*, 4 (Mısır: 1949), 11; Sadık Abdurrahim İsmail, *el-Vakfu'l-lâzım fî'l-Kur'ani'l-Kerim mevâduhu ve esrâruhu'l-belâgiyye*, (Kahire: Daru'l-Besâir, 2008), 56.

¹⁷ İbnu'l-Cezerî; *en-Neşr*, 1/232-233; ed-Dabba', “el-Vakfu'l-lâzım”, *Künûzu'l-Furkan*, 4, 11; İsmail, *el-Vakfu'l-lâzım fî'l-Kur'ani'l-Kerim*, 56; Ebû Abdurrahman Cemâl b. İbrahim el-Kırş, *el-Vakfu'l-lâzım fî'l-Kur'ani'l-kerîm*, (Dammâm: Dâru İbni'l-Cevzî, 1425-1426), 7; Husârî, *Ahkâmu kraati'l-Kur'ani'l-kerîm*, 251-255; Atıyye Kâbil en-Nasr, *Gâyetü'l-mürîd fî ilmi't-tecvîd*, (Riyad: 1994), 225-226; Mennâ'u'l-Kattân, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'an*, (Kahire: Mektebe Vehbe, 1995), 176; Bedruddîn Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhan fî ulûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl (Kahire: Dâru't-Turâs, ts.), 1/358-359 (Zerkeşî, Yûnus sûresinin 65. âyetinde وَلَا يَزْنُكَ قَوْلُهُمْ cümlesindeki vakfin gerekliliğini belirtmek için “vacib” ifadesini tercih etmiştir).

¹⁸ Tayyâr, *Vukûfu'l-Kur'an*, 276.

tercih edildiği gibi bazı *vakf-ı lâzım*'ların *vakf-ı tam*¹⁹ / *vakf-ı kâfi*²⁰ / *vakf-ı hasen*²¹ olabileceği de zikredilmektedir.²² Ayrıca *vakf-ı lâzım* ile *vakf-ı beyân*'ın birbirlerinin yerlerine kullanılabilen vakf türleri olduğuna da işaret edilmektedir. Buna göre *vakf-ı tam*'ın içerisinde değerlendirilen *vakf-ı beyân*, vakf yapıldığında âyetin anlamını anlaşılır kılan, vasl durumunda ise âyetin mefhumu haricinde farklı bir anlamı vehmettiren vakftir. Görüldüğü üzere *vakf-ı beyân*, *vakf-ı lâzım* veya *vakf-ı vâcib*'in gerekçelerini hâizdir.²³

Vakfa konu olan bir kelimedeki vakfın tercih edilmesi hususunda *vakf-ı lâzım*'ın, *vakf-ı tam* ve *vakf-ı kâfi* ile benzer olduğu düşünülebilir. Örneğin ﴿وَلَا يَخْزُنْكَ قَوْلُهُمْ (م) إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ﴾ *âyetinde*²⁴ وَلَا يَخْزُنْكَ قَوْلُهُمْ cümlesinin sonunda vakf yapılması, *vakf-ı tam* ve *vakf-ı lâzım*'ın gerekçesini; Bakara sûresinin 8. âyetinin sonunda وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ 'de vakf yapılması ise *vakf-ı lâzım* ve *vakf-ı kâfi*'nin gerekçesini hâizdir.²⁵ Zira ilk âyette vakf-ı lâzım alameti bulunan kelimedeki kelamın tamamlanması ve bu kelimenin, sonrası ile lafız ve anlam irtibatının olmaması bilindiği üzere vakf-ı tâm'ın gerekçesidir. İkinci âyette ise vakfa konu olan kelimenin, sonrası ile anlam irtibatı olsa da bu kelimedeki vakf yapıldığında kelamın anlaşılır olması vakf-ı kâfi'nin gerekçesidir. Ayrıca vakfa konu olan iki yerde de vasl yapılması neticesinde âyetin i'rabının ve anlamının değişmesi ihtimali ise vakf-ı

¹⁹ *Vakf-ı Tâmiyye*: Kelamın tamam olduğu ve sonrası ile lafız ve anlam irtibatının bulunmadığı bir yerde vakf yapılmasıdır. Bk. İbnü'l-Enbârî, *Kitâbu İzâhi'l-vakf ve'l-ibtidâ*, 1/149; Dâni, *el-Muktefâ*, 19-20; Suyûtî, *el-İtkân*, 2/544; Ahmed b. Muhammed el-Uşmûnî, *Menâru'l-hüdâ fi beyâni'l-vakfi ve'l-ibtidâ*, nşr. Ebu'l-Alâ el-Adevî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 27-30; Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed en-Nürî es-Safâkusî, *Tenbîhu'l-ğâfilîn ve irşâdu'l-câhilîn*, thk. Muhammed Şazeli en-Neyfûr (Tunus: Müessesâti Abdülkerîm b. Abdillâh, 1974), 131-134.

²⁰ *Vakf-ı Kâfiyye*: Kelamın anlaşılır olduğu ve fakat sonrası ile sadece anlam irtibatının bulunduğu, lafız irtibatının ise bulunmadığı bir yerde vakf yapılmasıdır. Bk. Dâni, *el-Muktefâ*, 21; İbnü'l-Cezerî; *en-Neşr*, 1/227-228; Suyûtî, *el-İtkân*, 2/545.

²¹ *Vakf-ı Haseniyye*: Kelamın anlaşılır olduğu ve fakat sonrası ile lafız ve anlam irtibatının bulunduğu bir yerde vakf yapılmasıdır. Bk. Dâni, *el-Muktefâ*, 22; Suyûtî, *el-İtkân*, 2/545. Böyle bir yerde vakf yapılması muteber ise de sonrası ile tilavete devam edilmesi (*ibtidâ*) hasen olarak değerlendirilmemektedir.

²² Bk. İbnü'l-Cezerî; *en-Neşr*, 1/232-234.

İbnü'l-Cezerî, vakfa konu olan bazı yerleri vakf-ı lâzım ve vakf-ı tâm olarak değerlendirmiştir: Âl-i İmrân 3/7, Yûnus 10/65, İbrahim 14/38, Zümer 39/32-33, Mü'min 40/6.

Bazı yerleri vakf-ı lâzım ve vakf-ı kâfi olarak değerlendirmiştir: Bakara 2/8, 212, 253; Mâide 5/73; A'râf 7/34; Hûd 11/20; Meryem 19/86; Kasas 28/88; Kadr 97/3-4.

Bazı yerleri ise vakf-ı lâzım ve vakf-ı hasen olarak değerlendirmiştir: Bakara 2/246; Mâide 5/27; Tevbe 9/40; Yûnus 10/71; Fetih 48/9.

²³ Tayyâr, *Vukûfu'l-Kur'an*, 276.

²⁴ Yûnus 10/65.

²⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/232; Abdulmuheymin Ahmed - Sabrî Muhammed - Hazıyye Huseyn, "Mustelahâtu'l-vakfi inde's-Secâvendî ve muvâzenetuhâ inde re'yi'l-cumhûr", *Turâs* 1/2 (Malezya: 2016), 64, 68.

lâzım'ın gerekçesidir. Görüldüğü üzere bir yerdeki vakf tercihi, bazen hem vakf-ı tâm hem de vakf-ı lâzım; bazen de hem vakf-ı kâfi hem de vakf-ı lâzım gerekçesini ihtiva edebilir.

Vakf-ı tâm ve vakf-ı kâfi, vakfa konu olan kelimenin sonrasındaki ifade ile lafız ve mana irtibatının olup olmaması bağlamında gerekçelendirilirken vakf-ı lâzım'da ise bu gerekçeye ilave olarak ilgili kelimedede vasl yapılmasının âyetin anlamına olan etkisi de belirleyicidir. Nitekim *vakf-ı lâzım* alameti bulunan kelimedede vasl yapılması nedeniyle âyetin i'rab ve anlamı değişebilir. *Vakf-ı tam*'da ise genellikle böyle bir şey mevzu bahis değildir. Örneğin Bakara sûresinin 5. âyetinin sonunda *هُمُ الْمُفْلِحُونَ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ* cümlesindeki vakf türü, *vakf-ı tam*'dır. Diğer âyete vasledilmesi durumunda âyetin anlamının değişmesi söz konusu olmadığı için *vakf-ı lâzım*'ın gerekçesine ise uymamaktadır. Dolayısıyla *vakf-ı tam* ve *vakf-ı kâfi*'de vakf yapılması, bir tercih sebebi iken *vakf-ı lâzım*'da ise zorunluluktur. *Vakf-ı lâzım*'da i'rab ve anlam değişikliği sebebiyle vasl caiz olmamasına rağmen *vakf-ı tam* ve *vakf-ı kâfi*'de bazı yerlerde vasl yapılması da uygun olabilmektedir.

Vakf-ı hasen'de ise vakfa konu olan kelimenin, sonrası ile lafız ve mana irtibatı bulunduğu için bu kelimedede vakf yapılması hasen olarak değerlendirilse de mâba'di ile *ibtidâ*, hasen değildir. *Vakf-ı hasen*'de aslında vakf yerine vasl yapılması tercihe şayandır. *Vakf-ı hasen*'den sonraki cümle, müstakil bir cümle değildir. *Vakf-ı lâzım*'da ise vakftan sonrası *isti'naf cümlesidir*. Bundan dolayı *vakf-ı lâzım* ile *vakf-ı hasen* birbirlerine benzemezler.

Netice olarak vakfa konu olan kelimedede kelamın tamamlanması, vakf yapılan kelimededen sonraki cümlenin *isti'naf (ibtidâ) cümlesi* olması ve ilgili kelimedede vasl yapılmasıyla âyetin i'rab ve anlamının değişmesi veya anlaşılmaz hale gelmesi sebebiyle *vakf-ı lâzım* alameti bulunan bir kelimenin, sonrasındaki kelime ile *fasledilmesi* (ayrılması) gerekir. Buna göre *vakf-ı lâzım*'da aslında vasl caiz olmadığı için bu vakfın, *vasl-ı kabîh* olarak anlaşılması da mümkündür. Kanaatimizce bu gerekçeler, *vakf-ı lâzım*'ı diğer vakf türlerinden farklı kılmakta ve dolayısıyla özgün bir vakf türü olarak değerlendirmemize imkân vermektedir. Bu sebeple *vakf-ı lâzım* alameti bulunan her vakf yerinin, *vakf-ı tam* veya *vakf-ı kâfi* ya da *vakf-ı hasen* olması mümkün değildir. Ayrıca *vakf-ı tam* veya *vakf-ı kâfi* ya da *vakf-ı hasen* olarak değerlendirilen yerler de *vakf-ı lâzım* olmayabilir. Buna

rağmen *vakf-ı lâzım* alameti bulunan bazı yerlerdeki vakf tercihi, bazen *vakf-ı tam* veya *vakf-ı kâfi* ya da *vakf-ı hasen*'in gerekçesini ihtiva edebilir.

1.3. Vakf-ı Lâzım'a Konu Olan Âyetler

Kur'ân-ı Kerim'in tilâvetinde âyetin cümle yapısı ve anlamının değişmemesi için vakf yapılması gereken yerlere konulan *vakf-ı lâzım* (ﷲ) alametlerinin sayısı ve bulunduğu âyetlerle ilgili farklı veriler söz konusudur. Nitekim Secâvendî'nin vakf-ibtidâ konusuna dair telif ettiği ve Muhammed b. Abdullah el-Îdî'nin neşrettiği '*İlelu'l-vukûf*'ta 88 adet *vakf-ı lâzım*²⁶ bulunmasına rağmen Muhsin Haşim Derviş tarafından yapılan ve muhtemelen aynı eserin diğer bir tahkiki olan *Kitabu'l-vakfi ve'l-ibtidâ*'da 84 tane *vakf-ı lâzım* zikredilmektedir.²⁷ Bu münasebetle Secâvendî'nin vakf tasnifini tercih eden Türkiye'deki mushaflarda ise tespit edebildiğimiz kadarıyla 83 adet *vakf-ı lâzım* alameti vardır.²⁸ Görüldüğü üzere *vakf-ı lâzım*'a konu olan yerler ve bunların sayısı hususunda vakf-ibtidâ eserlerinde ve mushaflarda yeknesaklık bulunmamaktadır.²⁹

Türkiye'deki mushaflarda bulunan 83 *vakf-ı lâzım* alameti, vasl yapılması neticesinde âyette oluşması muhtemel i'rab ve anlam değişikliğine göre kategorize edildiğinde şöyle bir tablo ile karşılaşılır: Vakfa konu olan bir kelimedede vasl yapıldığı takdirde bu kelime ve sonrası arasında oluşması muhtemel *sıfat-mevsûf* irtibatına istinaden

²⁶ Bk. Mehmet Kara, *Kıraat ve Tefsir Boyutuyla Vakf-ı Lazım*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 220-221 (Ek 1: Bazı Vakf-İbtidâ Eserlerinde Vakf-ı Lazımlar).

²⁷ '*İlelu'l-vukûf*'ta A'râf 7/148, Tevbe 9/19, Ra'd 13/2, Lokmân 31/10, Duhân 44/54 ve Ahkâf 46/21'de *vakf-ı lâzım* alameti bulunmasına rağmen *Kitabu'l-vakfi ve'l-ibtidâ*'da A'râf 7/148, Duhân 44/54 ve Ahkâf 46/21'de *vakf-ı mutlak* alameti (ﷲ) bulunur. Tevbe 9/19, Ra'd 13/2 ve Lokmân 31/10'da ise vakf alameti söz konusu değildir. Ayrıca *Kitabu'l-vakfi ve'l-ibtidâ*'da *vakf-ı lâzım*'a konu olan Tevbe 9/81 ve Şems 91/10 âyetlerinde '*İlelu'l-vukûf*'ta *vakf-ı lâzım* alameti bulunmamaktadır.

²⁸ '*İlelu'l-vukûf*'ta Ra'd 13/2, Meryem 19/39, Lokmân 31/10, Duhân 44/54 ve Ahkâf 46/21 âyetlerinde *vakf-ı lâzım* alameti olmasına rağmen ülkemiz mushaflarında ise bulunmamaktadır. Dolayısıyla '*İlelu'l-vukûf*'taki 88 *vakf-ı lâzım*'ın hepsine yer verilmemiştir. 83 *vakf-ı lâzım* alameti için çalışmanın sonunda yer verdiğimiz tabloya bakılabilir: Bk. s.38 (Ek 1: Ülkemiz Mushaflarında Vakf-ı Lâzım Alameti Bulunan Âyetler). Bazı eserlerde ise 84 *vakf-ı lâzım* olduğuna değinilmiştir. Bk. Ünlü, *Kur'ân-ı Kerim'in Tecvidi*, 156; Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 334.

²⁹ Nitekim inceleyebildiğimiz kadarıyla Secâvendî'nin vakf alametlerini kullanan Hattat Hafız Muhammed b. Kâsım tarafından 1037/1627'de yazılan mushafta 60, Hattat Hafız Osman (ö. 1110/1698) tarafından Ali el-Kârî tarzı ile 1094/1682'de yazılan mushafta 80, Hattat Hasan Âşikî tarafından 1268/1851'de yazılan mushafta 82, Kazan mushafında 4, Haddâd mushafında 24 / 25, Haddâd mushafındaki vakf alametlerinin tercih edildiği Medine mushafında 22, Pakistan mushafında 88, Hindistan mushafında 87, Suriye mushafında 22, Kuveyt mushafında 65, Şemerli mushafında (Mısır) 46 *vakf-ı lâzım* alameti vardır. Bk. Kara, *Kıraat ve Tefsir Boyutuyla Vakf-ı Lazım*, 222 (Ek 2: Mushaflarda ve Bazı Vakf-İbtidâ Eserlerinde Vakf-ı Lazımlar).

24, *bedel-mübdeliün minh* nedeniyle 1, *fîl-mefûl* gerekçesiyle 1, *kavlin mekûlü* sebebiyle 12, *ma'tûf-ma'tûfun aleyh* itibatına binaen 7, *zarf* ve *müteallakı* ya da *harf-i cer* ve *müteallakı* nedeniyle 27, *şart-cevap* sebebiyle 7, *hâl-zü'l-hâl* gerekçesiyle 3, *mübtedâ-haber* nedeniyle 1 tane *vakf-ı lâzım* alametine yer verilmiştir.³⁰ 33 tanesi âyet sonunda, 50 tanesi ise âyet içerisinde bulunan bu yerler; i'râbu'l-Kur'ân, kıraat ve tefsir açısından incelendiğinde buralarda serdedilen vakf gerekçesi, “kelamın tamam olduğu bir yerde vasl yapılması neticesinde âyetin i'rabının ve buna bağlı olarak mefhumunun değişmesi veya farklı bir mana tevehhümünün oluşması” şeklinde özetlenebilir. Bu gerekçeyi hâiz bazı örnek âyetleri inceleyip *vakf-ı lâzım* ile ilgili genel bir kanaat / değerlendirme serdetmeye çalışacağız:

1.3.1. Sıfat-Mevsûf Nedeniyle Yapılan Bazı Vakf-ı Lâzımlar

﴿تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ (م) مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ

﴿ بِرُوحِ الْقُدُسِ ... ﴾ “Peygamberlerin bir kısmını, diğer bir kısmından üstün kıldık. Allah, onların içerisinde kimisiyle konuşmuş, bazılarını da derecelerle yükseltmiştir...”³¹ âyetinde peygamberlerin kendi aralarındaki üstünlük ve derece farklılığına değinilmiş ve bunun beyanı sadedinde “Allah’ın (Hz. Musa ile) konuşması”, “Hz. İsa’ya bazı delillerin verilmesi ve onun ‘Rûhü’l-kudüs’ ile desteklenmesi” gibi bazı ifadelerle yer verilmiştir. Dolayısıyla Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Muhammed gibi bazı peygamberlerin, diğer peygamberlerden üstün kılındığı anlatılmıştır.

Bu âyette *فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ* ve *مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ* cümlelerinin vasl yapılarak birlikte tilâvet edilmesi durumunda *مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ* cümlesi, öncesindeki *بَعْضٍ* kelimesinin *sıfatı* olarak vehmedilebilir. Böyle bir i'rab değişikliği ise “Peygamberlerin bazısını, Allah ile konuşmuş ve Allah’ın derecelerle yükseltmiş olduğu bazısından üstün kıldık...” şeklinde anlam değişikliğine neden olabilir. Az önce de ifade edildiği üzere âyette, Hz. Musa’nın diğer peygamberlerden üstün kılındığı -*mufaddalün ‘alâ ğayrihi*- belirtildiği halde vasl neticesinde oluşması muhtemel *sıfat-mevsuf* takdirinde diğer peygamberlerin, Hz.

³⁰ Bk. Kara, *Kıraat ve Tefsir Boyutuyla Vakf-ı Lazım*, 44 (Tablo 3: Türkiye’deki Mushaflarda Bulunan Vakf-ı Lazımların Gerekçeleri).

³¹ el-Bakara 2/253.

Musa'dan üstün kılındığı -*mufaddalün 'aleyh ğayruhu*- bahse konu edilmektedir. Bu gerekçeye istinaden özellikle i'rab ve anlam değişikliğinin oluşmaması için anılan yerde vasl yapılmaması gerektiğini -vakfın zorunlu olduğunu- belirtmek için *vakf-ı lâzım* alameti tercih edilmiştir.³² Görüldüğü üzere bu vakf gerekçesi, çok detaylı bir i'rab tahlili yapıldığı takdirde ancak farkedilebilir.

Zikri geçen vakf gerekçesini ihtiva etmesine rağmen vakf-ı lâzım alametine konu edilmeyen âyetlerin olması ise dikkatimizi çekmektedir. Örneğin; ﴿وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ﴾
﴿...Kim Allah'ı bırakıp da şeytani dost edinirse, şüphesiz o, apaçık bir hüsrana uğramış olur. Şeytan onlara vaad eder ve onları boş umutlarla oyalar...﴾³³ âyetlerinde ilk âyetin sonundaki *vakf-ı mutlak* alametinin gerekçesi, vasl yapılması durumunda *يَعُدُّهُمْ* fiil cümlesinin, *حُسْرَانًا* kelimesinin *sıfatı* olarak vehmedilmesi şeklinde belirtilmiştir.³⁴ Bir diğer benzer gerekçenin ileri sürülebileceği ﴿لَيْلَةَ﴾
﴿Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır. O gecede melekler ve ruh, Rablerinin izniyle her bir iş için inerler.﴾³⁵ âyetlerinde de ilk âyetin sonundaki *vakf-ı mutlak* alameti, devamındaki âyetin *isti'nâf cümlesi* olması ile gerekçelendirilmiştir.³⁶ Bilindiği üzere böyle bir vakf gerekçesi aslında *vakf-ı lâzım*'ın gerekçesidir. Dolayısıyla gerekçesini ihtiva ettiği için *vakf-ı lâzım* alameti bulunan Bakara 2/8, 26, A'râf 7/73, 148, Tevbe 9/67, 71, Hûd 11/61, Meryem 19/86, Nâziât 79/9, Beled 90/5 âyetlerinde olduğu gibi bu iki âyette de *vakf-ı lâzım* tercih edilebilir. Zira vasl neticesinde oluşması muhtemel *sıfat-mevsûf* takdirine göre âyetteki böyle bir i'rab değişikliği detaylı düşünüldüğünde anlam değişikliğine de neden olmaktadır.

Sûre ve Âyet	Âyet Metni	Vakf Alameti
Bakara 2/8	﴿يُعَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾	م

³² Secâvendî, *'İlelu'l-vukûf*, 1/325; Nizâmuddîn Hasan b. Muhammed el-Kummî en-Nisâbûrî, *Garâibu'l-Kur'an ve regâibu'l-Furkân*, nşr. Zekerîya Umeyrat (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996), 2/3.

³³ en-Nisâ 4/119-120.

³⁴ Secâvendî, *'İlelu'l-vukûf*, 2/435.

³⁵ el-Kadr 97/3-4.

³⁶ Secâvendî, *'İlelu'l-vukûf*, 3/1143.

Bakara 2/253	تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ (م) مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ	م
Nisa 4/119-120	وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُبِينًا (ط) يَعْلَهُمْ وَيُمَيِّبُهُمْ	ط
Kadr 97/3-4	لَيْلَةَ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ (ط) تَنْزِيلُ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ	ط

Kur'ân-ı Kerîm'de tespit edebildiğimiz kadarıyla 879 yerde bulunan *الَّذِينَ / الَّذِينَ* *ism-i mevsûlünün* evvelinde *atıf harfî* olanlar, *ma'tûf* ve *ma'tûfun aleyh*'in arasını ayırmamak için vakfa konu edilmemelidir. *Atıf harfî* bulunmayan *ism-i mevsuller* ise öncesi ile lafız irtibatının olup olmaması bağlamında vakf veya vasl açısından değerlendirilebilir. Bunların bir kısmı, öncesi ile hem lafız hem de anlam açısından irtibatlı iken diğer bir kısmı ise lafız irtibatı bulunmayan *isti'nâf (ibtidâ) cümlesi* şeklindedir. Buna göre mâkablî ile lafız irtibatı bulunan *ism-i mevsuller*in öncesinde vasl yapılabilir. Genellikle âyet başlarındaki *ism-i mevsûl*'lerde olduğu gibi öncesi ile lafız irtibatının bulunmadığı durumlarda ise tercihe şayan olan vakf yapılmasıdır.³⁷

Secâvendî, sadece Bakara 2/146, En'âm 6/20, 20, 82, Tevbe 9/20, Mü'min 40/7 âyetlerindeki altı *ism-i mevsûl*'ün, *mübteda* yani *isti'nâf cümlesi* olmasını gerekçe göstererek, öncesinde vakf yapılmasını zorunlu addetmiş ve bu gerekliliği *vakf-ı lâzım* alameti ile sembolleştirmiştir.³⁸ Zerkeşî, Suyûtî ve Kastallânî ise *ism-i mevsûl* ile başlayan ve öncesinde vakf yapılması zorunlu olan yedi âyetten (Bakara 2/121, 146, 275, En'âm 6/20, Tevbe 9/20, Furkân 25/34, Mü'min 40/7) bahsetmiştir.³⁹ Görüldüğü üzere bu âyetlerin dört tanesi, Secâvendî'nin de belirttiği yerler iken diğer üç tanesi ise ayrıca zikredilmiştir. Bu özellikleri hâiz başka âyetler de bulunmasına rağmen Secâvendî'nin

³⁷ Bk. Kara, *Kıraat ve Tefsir Boyutuyla Vakf-ı Lazım*, 228 (Ek: 4 Kur'ân-ı Kerîm'deki İsm-i Mevsûllerin Vakf / Vasl Durumu).

³⁸ Secâvendî, *İlelu'l-vukûf*, 1/252, 2/474, 481, 546, 547, 3/888.

³⁹ Zerkeşî, *el-Burhan*, 1/357-358; Suyûtî, *el-İtkân*, 2/563; Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed Kastallânî, *Letâifu'l-işârât li funûni'l-kıraât*, thk. Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'aniyye (Suud-i Arabistan: İslami İşler, Davet ve İrşat Bakanlığı, ts.), 2/513.

Türkiye'deki mushaflarda, yedi *ism-i mevsûl*'ün sadece dört tanesinin öncesinde (el-Bakara 2/145, el-En'âm 6/19, et-Tevbe 19, el-Mü'min 40/6) *vakf-ı lâzım* alameti bulunur. İki âyette (el-Bakara 2/121 ve 275) herhangi bir vakf alameti bulunmazken diğerinde (el-Furkân 25/34) ise *vakf-ı mutlak* (ط) alameti vardır.

sadece altı âyette *vakf-ı lâzım* alametine yer vermesi ya da Zerkeşî'nin sadece yedi *ism-i mevsûl*'ü bahse konu etmesi tetkike değerlidir.

﴿وَلَمَّا أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ وَلَمَّا آتَيْنَاهُمْ آيَاتِنَا أَكْفَرُوا بِهَا وَكَانُوا شُرُكًا لِلَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ﴾

﴿...﴾⁴⁰ âyetinin *âyetinin* *âhওয়اهم* *من بعد ما جاءك من العلم* *إنك إذا لمن الظالمين* (م) *الذين آتيناهم الكتاب يعرفونه كما يعرفون أبناءهم* ...

bağlamı (142-150. âyetler) kible değişikliği ve bu değişikliğe yönelik ehl-i kitabın tepkisini konu edinmiştir. 145. âyette, Hz. Peygamber birçok mûcize gösterse de yahudi ve hıristiyanların, müslümanların kiblesine hatta birbirlerinin kiblesine dahi tâbi olmayacağına değinilmiştir. Hz. Peygamber'in -bilgilendirilmesine rağmen- onların isteklerine uyması halinde zalimlerden olacağı yönünde uyarıda bulunulmuştur. 146. âyette ise Kâbenin; yahudilerin, hıristiyanların, Hz. İbrahim'in (a.s.) ve tüm peygamberlerin kiblesi olduğu gerçeğini yahudi ve hıristiyanların -kendi çocuklarını tanıdıkları gibi- bilmelerine rağmen gizlediklerinden bahsedilmiştir.⁴¹

Bilindiği üzere âyetlerin cümle yapısı ve anlamı, âyet içerisindeki vakfa uygun olan veya uygun olmayan yerleri ve bu yerlerdeki vakf türlerini belirleyicidir. 145. âyetin sonundaki *vakf-ı lâzım* alameti, devamındaki âyetin evvelinde bulunan *الَّذِينَ* 'nin i'rabı ile gerekçelendirilmiştir. Müfessirlerin genel kanaatine göre *الَّذِينَ* *ism-i mevsûlî, mübtedâ;*

⁴⁰ el-Bakara 2/145-146.

⁴¹ Ebu'l-Hasan Mukâtil b. Süleyman el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmut Şehhâte (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, 2002), 1/147-148; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir el-Bağdâdî et-Taberî, *el-Câmi 'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Riyad, 2003), 2/669-670.

146. âyette *يعرفونه* fiilindeki zamirin mercii ile ilgili esas alınan görüş doğrultusunda âyetin anlamı değişebilir. Ayrıntılı bilgi için bk. Ebû İshak İbrahim b. es-Serî ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'an ve İ'râbuhu*, thk. Abdülcelil Abduh eş-Şelebî (Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1988), 1/225; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye ilâ bulûgi'n-nihâye*, thk. Komisyon (Birleşik Arap Emirlikleri, 2007), 1/501; Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib İbn Atyye el-Endelüsî, *el-Muharreru'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. Abdusselam Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 1/223-224; Muhyissunne Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ud el-Begavî, *Tefsîru'l-Begavî Meâlimü't-tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr - Osman Cum'a Damîriyye - Süleyman Müslim el-Haraş (Riyad: Dâru Tayyibe, 1409), 1/164; Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vîl*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd - Ali Muhammed Muavviz (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998), 1/345; Ebu'l-Fazl Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 4/142-143; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi 'li-ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 2/447; Nâsirüddîn Abdullah b. Ömer el-Bezzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mer'âşlî (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâs, 1998), 1/112; Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhîr*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd - Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 1/608; Ebu'l-Abbas Şihabuddin Ahmed b. Yusuf Semîn el-Halebî, *ed-Durru'l-masûn fî ulûmi'l-Kitâbi'l-meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1406), 2/168.

يَعْرِفُونَهُ fiil cümlesi ise onun *haberidir*.⁴² Ancak iki âyetin, vasl yapılarak birlikte tilâvet edilmesi neticesinde *الظَّالِمِينَ* kelimesinin *sıfatı* olarak da vehmedilebilir. Bundan dolayı Secâvendî, âyetin anlamının değişmesi yönünde etkisi bulunan böyle bir i‘rab ihtimalinin oluşmaması için *الظَّالِمِينَ* kelimesinde özellikle vakf yapılmasını zorunlu addetmiş ve bu gerekliliği *vakf-ı lâzım* alameti ile sembolleştirmiştir.⁴³ Zira *sıfat-mevsûf* takdirinde âyetin ilgili kısmında “...*eğer* “... وَلَئِن اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ ... *sana ilim verildikten sonra onların isteklerine uyarsan kitap verdiğimiz zalim kimselerden olursun...*” şeklinde anlam değişikliği oluşur. Böylece Yahudi ve hıristiyanlar, zâlim olmakla nitelenmiş ve Hz. Peygamber’in de onların isteklerine tâbi olması durumunda onlar gibi olacağı ifade edilmiş olur. Halbuki âyetteki “zâlim” vasfı, yahudi ve hıristiyanları da kapsayan daha geniş bir anlamı hâizdir. Görüldüğü üzere iki âyet arasında oluşması muhtemel *sıfat-mevsuf* irtibatı, *الظَّالِمِينَ* ifadesinin kapsamını sınırlandırmaktadır.

Bu bağlamda aynı vakf gerekçesinin serdedilebileceği ﴿وَلَئِن اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ﴾⁴⁴ ile ﴿...وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ (ج) الَّذِينَ يَقُولُونَ﴾⁴⁵ ile ⁴⁴ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ (م) الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ... ﴿⁴⁵ رَّبَّنَا إِنَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾⁴⁶ âyetlerinde ve benzer özellikleri hâiz diğer âyetlerde⁴⁶ *ism-i mevsûl*’lerin öncesinde *vakf-ı lâzım* alametinin tercih edilmemesi ise dikkat çekicidir.

Sûre ve Âyet	Âyet Metni	Vakf Alameti
Bakara 2/145-146	إِنَّكَ إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ (م) الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ	م
Bakara 2/120-121	مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ (م) الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ	---
Âl-i İmrân 3/15-16	وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ (ج) الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّنَا آمَنَّا	ج

⁴² Zeccâc, *Me’âni l-Kur’an*, 1/225; İbn Atrıyye, *el-Muharreru l-vecîz*, 1/223-224; Kurtubî, *el-Câmi*, 2/446; Semîn el-Halebî, *ed-Durru l-masûn*, 2/168; Ebu’l-Bekâ Muhibbuddin Abdullah b. el-Huseyn el-Bağdâdî el-Ukberî, *et-Tibyân fi i‘râbi l-Kur’an*, thk. Sa’d Küreyyim el-Fakî (Mısır, 2001), 1/99.

⁴³ Secâvendî, *İlelu l-vukûf*, 1/252; Secâvendî, *Kitâbu-l-vakfi ve l-ibtidâ*, 138; Nisâbûrî, *Garâibü l-Kur’ân*, 1/418.

⁴⁴ el-Bakara 2/120-121.

⁴⁵ Âl-i İmrân 3/15-16.

⁴⁶ Âl-i İmrân 3/183, 191, en-Nisâ 4/76 vb.

1.3.2. Kavlin Mekûlü Nedeniyle Yapılan Bazı Vakf-ı Lâzımlar

Kur'ân-ı Kerîm'de قال / يقول / قول vb. “kavl” fiillerinden sonra gelen bazı cümleler, “kavl” fiilinin *mefûlü bihi / mekûlü*'dür. Bu yerlerde *kavl* ve *mekûlü* arasındaki lafız ve anlam irtibatı gereği *kavl* ifadesinden sonra vasl yapılması tercih sebebidir. Bu sebeple özellikle bazı yerlerde vakf yapılması, anlam değişmesi veya kasten yapıldığı takdirde küfre (inkâra) neden olan mefhum değişikliğine yol açması hasebiyle *vakf-ı kabîh / vakf-ı küfr* (*mâ lâ yecûzü 'l-vakfû aleyh*) olarak isimlendirilmiştir.⁴⁷ Buna rağmen ﴿وَلَا يَخْزَنُكَ قَوْلُهُمْ إِنَّ﴾
﴿الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا...﴾⁴⁸ gibi bazı âyetlerde ise *kavl*'in (قَوْلُهُمْ) devamındaki جَمِيعًا لِلَّهِ جَمِيعًا cümlesi, *kavlin mekûlü* olmadığı ve fakat vasl yapıldığı takdirde *kavlin mekûlü* olarak vehmedilebileceği için *kavl*'den (قَوْلُهُمْ) sonra özellikle vakf yapılması zorunlu değerlendirilmiştir.⁴⁹ Nitekim Bakara 2/275, Âl-i İmrân 3/181, Mâide 5/64, 73, Yûnus 10/65, Yâsin 36/76, Zümer 39/3, Zuhuruf 43/88, Duhân 44/14, Münâfikûn 63/1, Kalem 68/51, Nâziât 79/12 âyetlerinde de benzer yerlerde aynı gerekçeye istinaden vakf yapılması zorunlu addedilmiş ve bu gerekliliğe *vakf-ı lâzım* alameti ile işaret edilmiştir. Zira bu âyetlerde ilgili yerlerde vaslın sebebiyet verdiği i'rab değişikliği aynı zamanda anlam değişikliğine de neden olmaktadır.

Müşriklerin puta tapmaları ve Allah ile ilgili söyledikleri sözler sebebiyle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) üzülmemesi istenen ﴿وَلَا يَخْزَنُكَ قَوْلُهُمْ (م) إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾
âyetinde⁵⁰ dünya ve ahirette izzet sahibi olan Allah'ın, onların söylediklerini işittiği, şerikinin olamayacağı, müşriklerin sözlerinin karşılıksız kalmayacağı anlatılmaktadır.⁵¹

Âyetlerdeki muhtevanın doğru anlaşılabilmesi bağlamında vakfa uygun olan kelimelerin belirlenip tilâvetin buna göre icra edilmesi için öncelikle âyetin i'rab açısından

⁴⁷ Bk. Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Risâle fî mâ lâ yecûzü 'l-vakfû aleyhi fî 'l-Kur'ân*, Süleymaniye Kütüphanesi Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Mehmed Âsım Bey Koleksiyonu, 705, 44a ve 44b.

⁴⁸ Yûnus 10/65.

⁴⁹ Zerkeşî, *el-Burhan*, 1/358-359.

⁵⁰ Yûnus 10/65. Yâsin 36/76 âyeti de benzer cümle yapısında ve aynı anlamı hâiz olduğu için yukarıda belirtilen kanaatler bu âyet için de geçerlidir.

⁵¹ Taberî, *el-Câmi 'u'l-beyân*, 12/226.

incelenmesi gerekir. Buna göre وَلَا يَحْزُنَكَ قَوْلُهُمْ ve إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا cümleleri, *isti'nâf cümleleridir*. Her ne kadar إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا cümlesinin *hâl* olabileceği nakledilse⁵² de genel kanaat bu cümlenin, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) üzülmemesi gerektiğinin gerekçesini serdeden *ta'liî*⁵³ veya *beyanî isti'nâf cümlesi*⁵⁴ olduğu yönündedir.

Ayrıca قَوْلُهُمْ إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَلَا يَحْزُنَكَ قَوْلُهُمْ cümlesinin sonunda vasl yapılırsa *isti'nâf cümlesi*, قَوْلُهُمْ ifadesinin (*kavl*) *mefûlü / mekûlü* yani müşriklerin sözü gibi düşünülebilir ki müşriklerin bu sözü söylemesi mümkün değildir. Zira bu durumda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) üzülmemesi ve bu sözü söyleyen kimselerin de “müşrik” olmaması gerekirdi. Bundan dolayıdır ki إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا cümlesinin, *kavlin mekûlü* yani müşriklerin sözü vehmedilmemesi için وَلَا يَحْزُنَكَ قَوْلُهُمْ ifadesinin sonunda vakf yapılması zorunlu addedilmiş⁵⁵ ve *vakf-ı lâzım* alameti tercih edilmiştir.⁵⁶

Bu değerlendirmelere göre mezkûr yerde vakf yapılması, tercihe şayan addedilebilir. Ancak vasl yapıldığı takdirde vaslın sebebiyet vereceği âyetteki i'rab ve anlam değişikliği nedeniyle vakfın zorunlu olduğu ve vaslın ise hiçbir şekilde câiz olmayacağı, detay ve zorlama bir gerekçe gibi gözükmektedir. Ayrıca benzer gerekçeyi ihtiva eden ﴿وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ (ط) تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ...﴾ âyetinde⁵⁷ مِثْلَ قَوْلِهِمْ ifadesinde *vakf-ı lâzım* yerine *vakf-ı mutlak* alameti⁵⁸ tercih edilebilmiştir. Halbuki âyetteki *vakf-ı mutlak* (ط) alameti bulunan مِثْلَ قَوْلِهِمْ ifadesinde vasl yapıldığı takdirde مِثْلَ قَوْلِهِمْ *isti'nâf cümlesi*, قَوْلُهُمْ ifadesinin *mefûlü / mekûlü* olarak düşünülebilir.⁵⁹ Bilindiği üzere böyle bir i'rab değişikliği *vakf-ı lâzım*'ın gerekçesidir. Bu sebeple مِثْلَ قَوْلِهِمْ ifadesi *vakf-ı lâzım*'a konu edilebilir. Nitekim Secâvendî'nin vakf sistemini kullanan Haddâd, Medine,

⁵² Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed en-Nehhâs, *Î'râbu'l-Kur'an*, thk. Hâlid el'alî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2008), 401.

⁵³ Ukberî, *et-Tibyân*, 2/441; Zemahşerî, *Keşşâf*, 3/158; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 3/118.

⁵⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 11/221.

⁵⁵ Mennâ'u'l-Kattân, *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'an*, 176; Zerkeşî, *el-Burhan*, 1/358-359; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 11/222; Husârî, *Me'âlimu'l-ihtidâ ilâ ma'rifeti'l-vukûfi ve'l-ibtidâ*, 7.

⁵⁶ Secâvendî, *İlelu'l-vukûf*, 2/574, 3/851; Nisâbüürî, *Garâibu'l-Kur'an*, 3/594.

⁵⁷ el-Bakara 2/118.

⁵⁸ Secâvendî, *İlelu'l-vukûf*, 1/233.

⁵⁹ Tayyâr, *Vukûfu'l-Kur'an*, 288 vd.

Suriye, Libya, Ezher, Kuveyt ve Şemerlî mushaflarında mezkûr yerde *vakf-ı lâzım* alametinin tercih edilmesi böyle bir kanaati teyit etmektedir.

Sûre ve Âyet	Âyet Metni	Vakf Alameti
Yûnus 10/65	وَلَا يَخْزُنكَ قَوْلُهُمْ (م) إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا	م
Bakara 2/118	كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ (ط) تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ.	ط

Bahsi geçen vakf-ı lâzım gerekçesini ihtiva etmesine rağmen aynı vakf yaklaşımının sergilenmediği ve buna bağlı olarak farklı vakf alametlerinin tercih edildiği başka âyetler de vardır. Örneğin; ﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَلَاثَةٌ﴾ (م) وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ﴾ âyetinin⁶⁰ ilk kısmında, Hıristiyânlardan naklen ثَلَاثَةٌ “Allah, üçün üçüncüsüdür” ifadesi ile onların teslis inancına değinildikten sonra وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ cümlesi ile tevhîd inancı yani Allah’tan başka ilah olmadığı vurgulanmıştır. Bu cümle, atıf harfî ile kasemin (لَقَدْ) cevabı olan كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَلَاثَةٌ cümlesine ma’tûftur. Böylece batıl bir inanç zikredildikten sonra hakikatin ne olduğu beyan edilmiştir.⁶¹ Buna rağmen إِنَّ اللَّهَ ثَلَاثَةٌ ’de vasl yapılması durumunda إِنَّ اللَّهَ ثَلَاثَةٌ ile وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ arasında ma’tûf-ma’tûfun aleyh ihtimali ve buna bağlı olarak iki cümle de قَالُوا fiilinin mefûlü / mekûlü yani Hıristiyânların sözünün devamı şeklinde vehmedilebilir. Bu sebeple Hıristiyanların ifadesi ile Allah’ın onlara yönelik cevabı arasında vakf yapılması gerekir. Nitekim böyle bir i’rab ve anlam değişikliği ihtimali vakf-ı lâzım’ın gerekçesi olması nedeniyle burada vakf-ı lâzım alametine yer verilmiştir.⁶²

⁶⁰ el-Mâide 5/73.

⁶¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 4/282; Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fi i'râbi'l-Kur'an ve sarfihî ve beyânihî*, (Dimaşk: Dâru'r-Reşîd, 1995), 3/419.

⁶² Secâvendî, *İlelu'l-vukûf*, 2/461.

Diğer taraftan ﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ﴾⁶³, ﴿قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ﴾⁶⁴ ve ﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ﴾⁶⁵ âyetlerinde سُبْحَانَهُ kelimesinden önce bazı kimselerin, “Allah’ın çocuk edindiği” şeklindeki iddialarına yer verilmiştir. Akabinde سُبْحَانَهُ lafzı ile Allah, buna benzer tüm noksanlıklardan tenzih edilmiştir. Bu bağlamda müşriklerin iddialarına yer veren cümle ile Allah’ın onlara yönelik cevabı ayrı ayrı tilâvet edilebilir. Zira وَلَدًا kelimesinde vasl yapılırsa سُبْحَانَهُ lafzı, *kavlin mekûlü* yani Allah’a çocuk isnad edenlerin sözünün devamı gibi düşünülebilir⁶⁶ ve “Onlar, ‘Allah kendisine çocuk edindi, O her şeyden münezzehtir,...’ dediler.” şeklinde سُبْحَانَهُ ifadesi, müşriklerden nakledilen bir söz gibi vehmedilebilir. Onların سُبْحَانَهُ ifadesini söylemeyeceği ise izahtan varestedir. Böyle bir i‘rab değişikliğinin önüne geçilmesi ve müşriklerin iddialarına yer veren cümle ile Allah’ın onlara yönelik cevabının ayrı ayrı tilâvet edilmesi gereği وَلَدًا kelimesinde vakf gerekliliğine işaret eden *vakf-ı lâzım* alameti tercih edilebilir. Buna rağmen noksanlığın Allah için düşünülemeyeceğinin hemen belirtilmesi amacıyla bu âyetlerde وَلَدًا kelimesinde vasl gerekliliğine işaret edilmiştir.⁶⁷

Bu değerlendirmelere istinaden yukarıdaki âyetlerde de وَلَدًا kelimesinde vasl yapıldığı takdirde سُبْحَانَهُ ifadesinin, müşriklerin sözünün devamı (*kavlin mekûlü*) veya وَلَدًا kelimesinin *sıfatı* olarak düşünülmesi ve müşriklerin iddiası ve Allah’ın buna yönelik cevabını muhtevi iki cümlenin tek bir cümle gibi telakki edilmesi sebebiyle kanaatimizce وَلَدًا kelimesinde vakf yapılması tercihe şayandır. Nitekim Medine, Ezher, Kuveyt ve Şemerlî mushaflarında üç yerde de vakfın evlâ olduğunu belirten (قلى) alametine yer verilmiştir.

⁶³ el-Bakara 2/116.

⁶⁴ Yûnus 10/68.

⁶⁵ el-Enbiyâ 21/26.

⁶⁶ İbnu’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/233.

⁶⁷ Nitekim Bakara 2/116 âyetinde ilgili yerde *vakf-ı memnû*‘ alametinin tercih edilmesi, Yûnus 10/68 ve el-Enbiyâ 21/26 âyetlerinde ise herhangi bir vakf alametinin tercih edilmemesi bu yerlerde vasl yapılması gerektiğinin bir göstergesidir. Buna rağmen ‘İlelu’l-vukûf’un Mısır nüshasında, Bakara 2/116 âyetinde *vakf-ı mutlak*’ın tercih edildiği nakledilmektedir. Bk. Secâvendî, ‘İlelu’l-vukûf, 1/231, 2/574, 705.

Sûre ve Âyet	Âyet Metni	Vakf Alameti
Mâide 5/73	لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ (م) وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ	م
Bakara 2/116	قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ	---
Yûnus 10/68	وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا (لا) سُبْحَانَهُ	لا
Enbiyâ 21/26	وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ	---

1.3.3. Ma'tûf-Ma'tûfun Aleyh Nedeniyle Yapılan Bazı Vakf-ı Lâzımlar

Kur'ân-ı Kerîm'deki *atıf harflerinin* (و) öncesi ve sonrası, *ma'tûf-ma'tûfun aleyh* irtibatı gereği vasl yapılarak birlikte tilâvet edilmelidir. *Vâv-ı isti'nâfiyye* olduğu takdirde ise bu harfin bulunduğu kelimenin yeni bir cümle olması hasebiyle öncesinde vakf yapılıp sonrası ile tilâvete devam edilmesi (*ibtidâ*) tercih edilir. Bu itibarla *vâv-ı isti'nâfiyye* olan ve fakat vasl yapılması neticesinde *atıf harfi* düşünülmesi muhtemel Âl-i İmrân 3/7, Nisâ 4/118, Mâide 5/2, İsrâ 17/8, 105, Meryem 19/87, Ankebût 29/29 âyetlerinde ilgili yerlerde vakf yapılması zorunlu addedilmiş ve buna işaretten *vakf-ı lâzım* alameti bulunmaktadır. Burada örnek sadedinde sadece Âl-i İmrân sûresinin 7. âyetindeki *vakf-ı lâzım* alameti değerlendirilmiştir.

Kur'an tilâvetinde, âyetin anlamının, âyet içerisindeki vakfa uygun olan kelimeleri belirlediğine dair gösterilebilecek en önemli yerlerden birisi Âl-i İmrân sûresinin 7. âyetindeki وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا ifadesidir. Bu âyette, Kur'an'ın *muhkem* ve *müteşabih âyetler*'den oluştuğu ve *müteşabih âyetler*'in te'vilinin bilinip bilinmeyeceğine değinilmiştir. Âyetteki *muhkem*, *müteşabih*, *âyet* ve *te'vil* kelimelerinin incelenmesi neticesinde *müteşabih âyetler*'le neyin kastedildiği ve bunların bilinip bilinmeyeceği hususunda ancak yorum yapılabilir. Bunun neticesinde tercih edilen yoruma göre âyetteki vakfa uygun olan veya uygun olmayan yerler belirlenebilir.⁶⁸ *Müteşabih*

⁶⁸ Detaylı bilgi için bk. Mehmet Kara, "Müteşâbih Âyetlerin Te'vilinin Bilinip Bilinmemesi İle İlgili Yorumların Oluşmasında Âl-i İmrân 7. Âyetteki Vakf Yerinin Rolü", *Mütefekkir* 8/15 (2021), 143-163.

âyetler'in te'vilini, ilim ehli kimselerin bilip bilemeyeceği tefsirlerde ve vakf-ibtidâ eserlerinde tartışılan bir mesele olagelmıştır. Buna bağlı olarak *vakf-ı lâzım* alameti bulunan *وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ* ifadesindeki vakf gerekliliği, bu terimlerle ilgili tercih edilen anlama göre değişkenlik arz etmektedir. Biz de bu sebeple konuyu ilgili rivayetler çerçevesinde iki yoruma göre derleyeceğiz:

Hız. Âişe (ö. 58/678), İbn Abbâs (ö. 68/687-688), İbn Mes'ûd (ö. 32/652-653), Hasan Basrî (ö. 110/728), Dahhâk (ö. 105/723), Mâlik b. Enes (ö. 179/795), Nâfi' (ö. 169/785), Ya'kub (ö. 205/821), Kisâî (ö. 189/805), Ahfeş (ö. 215/830), Ferrâ (ö. 207/822) gibi sahabe, tâbiin, kurrâ, fukaha ve dil bilginlerinin çoğunluğuna göre *وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ* ifadesinde kelam tamam olur.⁶⁹ Devamındaki *وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ* cümlesi ise yeni bir cümle başlangıcıdır (*isti'naf cümlesi*).⁷⁰ Bu i'rab takdirine göre *ilim ehli kimseler*, müteşabih âyetlerin te'vilini bilemez. Bunların te'vilini sadece Allah bilir. *İlim ehli kimseler* ise bu âyetlerin Allah'tan olduğuna iman ederler. Secâvendî'nin deyimiyle Kur'an'a imanın şartı, onun muhkem âyetleri ile amel etmek, müteşabih âyetlerine ise teslimiyet göstermektir.⁷¹ İbn Mes'ûd'dan nakledilen *وَيَقُولُ إِنَّ تَأْوِيلَهُ إِلَّا عِنْدَ اللَّهِ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ* rivayeti ve Übeyy b. Ka'b'ın (ö. 33/654) *وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ* kıraatinin⁷² de teyid ettiği üzere âyetin bu minvalde anlaşılabilmesi için *وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ* ifadesinde vakf yapılması gereklidir.⁷³ Nitekim Zeccâc ve diğer vakf-ibtidâ âlimleri de burada vakf yapılmasını, *vakf-ı tam* olarak değerlendirmiştir.⁷⁴

⁶⁹ Nehhâs, *el-Kat' ve'l-i'tinâf*, 124-125; Dâni, *el-Muktefâ*, 57; Ebu'l-Hasan Alemüddin Ali b. Muhammed es-Sehâvî, *Cemâlu'l-kurra' ve kemâlu'l-ikrâ'*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvab (Mekke: Mektebetü't-Turâs, 1987), 572; Ummânî, *el-Mürşid fi'l-vukûf 'alâ mezâhibi'l-kurrâ-i's-seb'ati ve ğayrihim... (min evveli'l-kitâbi ilâ âhiri süreti'n-Nisâ)*, 2/106-111; İbnu'l-Cezerî, *et-Temhîd fi'l-ilmî't-tecvîd*, thk. Gânim Kaddûrî Hamed (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 182; Kastallânî, *Letâifu'l-işârât*, 4/1792.

⁷⁰ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 1/264; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'an*, thk. Ahmed Yusuf Necati - Muhammed Ali en-Neccar (Beirut, 1983), 1/190.

⁷¹ Secâvendî, *İlelu'l-vukûf*, 1/361.

⁷² Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'an*, 1/191; İbnu'l-Enbârî, *Kitâbu İzahi'l-vakf ve'l-ibtida*, 2/566-567; İbnu'l-Gazzâl, *el-Vakf ve'l-İbtidâ*, 212; Zemahşerî, *Keşşâf*, 1/529; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, 2/401.

⁷³ Secâvendî, *İlelu'l-vukûf*, 1/362-363.

⁷⁴ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'an*, 1/378; İbnu'l-Enbârî, *Kitâbu İzahi'l-vakf ve'l-ibtida*, 2/565; Nehhâs, *el-Kat' ve'l-i'tinâf*, 124; Dâni, *el-Muktefâ*, 57; Ummânî, *el-Mürşid fi'l-vukûf 'alâ mezâhibi'l-kurrâ-i's-seb'ati ve ğayrihim... (min evveli'l-kitâbi ilâ âhiri süreti'n-Nisâ)*, 2/107; Abdullah b. Muhammed en-Nikzâvî, *el-İktidâ fî ma'rifeti'l-vakfi ve'l-ibtidâ*, thk. Mes'ud Ahmed Seyyid Muhammed İlyas (Medine: Câmi'atü'l-İslamiyye, Doktora Tezi, 1413), 1/453; İbnu'l-Gazzâl, *el-Vakf ve'l-İbtidâ*, 212; Sehâvî, *Cemâlu'l-kurra' ve kemâlu'l-ikrâ'*, 572; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/238; Kastallânî, *Letâifu'l-işârât*, 4/1792; Zekeriyâ b. Muhammed el-

Uşmûnî, vakfın veya vaslın her ikisinin de mümkün olabileceğini ifade eden başka bir vakf türünden bahsetmiştir. Müteşâbih âyetlerin bilinip bilinmemesi ile ilgili nakledilen farklı görüşlere değindikten sonra vakfa konu olabilecek her iki yerin (وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ /) وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ vakf-ı murâkabe (vakf-ı mu'ânaka) şeklinde değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Bu vakf türünde vakfa uygun olan iki yerin herhangi birisinde tercih edilen vakf, bir görüşün tercih edilmesine; diğer görüşün ise iptaline neden olur.⁷⁵ Buna rağmen diğer yorumun varlığına da işaret edilmiş olur. Diğer vakf türlerinde ise sadece tek bir yorumun varlığı söz konusudur.

Bazı eserlerde Mücahid'den (ö. 103/721), “İlimde rüsûh sahibi olan kimseler müteşâbihlerin te'vilini bilir ve bunlara iman ettik derler.” (الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَعْلَمُونَ تَأْوِيلَهُ وَيَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ) veya “İlimde rüsûh sahibi olan kimseler müteşâbihlere iman ettik derler ve onlar müteşâbihlerin te'vilini bilir.” (الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ وَيَعْلَمُونَ تَأْوِيلَهُ) ifadeleri nakledilmiştir. Buna göre ilim ehli kimseler de müteşâbihlerin te'vilini bilebilir.⁷⁶ Zemahşerî'ye göre de müteşâbih âyetlerin te'vilini, Allah ve ilim ehli kimseler bilir. Bazı kimselerin, müteşâbihleri, zebânilerin sayısı gibi Allah'a özel bir bilgi şeklinde değerlendirdikleri için وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ cümlesini ise yeni bir cümle başlangıcı (*isti'na*) kabul ettiklerini nakletmiştir. Kendisi ise ilk görüşü doğru bulmaktadır.⁷⁷ Ayrıca âyetteki *te'vil* kelimesi, Kur'an'ın tefsiri şeklinde değerlendirildiğinde⁷⁸ veya *müteşâbih* terimi, “...haricî bir delile veya açıklamaya ihtiyaç gösteren hafî, müşkil, mücmel, mübhem, müevvel, mutlak ve genel manalı âyetlerle garib kelimeler ve dilcilerin manalarında ihtilaf ettikleri lafızların bulunduğu âyetler”⁷⁹ olarak Allah'ın sıfatlarının dışındaki kıyas ve te'vilin mümkün olabildiği şeylerle ilgili düşünüldüğünde müteşâbihlerin anlaşılabilirliği imkan dahilindedir. Bu anlam takdirinde وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ , öncesindeki اللَّهُ lafzına *ma'tûftur*.

Ensârî, *el-Maksad li telhîsi mâ fi'l-Mürşid fi'l-vakfî ve'l-ibtidâ* (Uşmûnî, *Menâru'l-hudâ* içinde), (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002), 155.

⁷⁵ Ahmed b. Muhammed el-Uşmûnî, *Menâru'l-hudâ fi beyâni'l-vakfî ve'l-ibtidâ*, nşr. Ebu'l-Alâ el-Adevî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002), 154.

⁷⁶ İbnu'l-Enbârî, *Kitâbu İzahî'l-vakf ve'l-ibtida*, 2/565; Nehhâs, *el-Kat' ve'l-i'tinâf*, 126; İbnu'l-Gazzâl, *el-Vakf ve'l-İbtidâ*, 212.

⁷⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/527-529.

⁷⁸ Nehhâs, *el-Kat' ve'l-i'tinâf*, 126; Dâni, *el-Muktefâ*, 58.

⁷⁹ Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, 223.

وَمَا يَغْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ ⁸⁰ deki zamirden *haldir*.⁸⁰ Dolayısıyla *vakf-ı lâzım* alameti bulunan وَمَا يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ ⁸¹ de vakf yapılması zorunlu değildir.

İncelediğimiz âyetle ilgili müteşabihlerin te'vilinin bilinip bilinmeyeceği hususunda selef âlimlerden nakledilen bilgiler çerçevesinde iki tercihin de kendi bağlamında doğru olduğu düşünülebilir. Buna göre ihtilafa konu vakf yerinde *vakf-ı lâzım* veya *vakf-ı tam* tercih edilirse '*müteşabihlerin te'vilini sadece Allah bilir*' görüşü esas alınmış olur. Diğer görüşün (*müteşabihlerin te'vilini ilim ehli kimseler de bilir*) ise iptali söz konusudur. Dolayısıyla her iki görüşün de kendi bağlamında sahih kabul edilebilmesi sebebiyle *vakf-ı tam* veya *vakf-ı lâzım* olarak değerlendirilmesi uygun olmayabilir. Zira buna göre ilk görüş tercih edilirken diğer görüşün doğru olmadığı anlaşılabilir. Ancak İbnü'l-Cezerî ve Uşmûnî'nin de işaret ettiği üzere وَمَا يَغْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ ve وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ ifadelerindeki vakf türü, *vakf-ı murâkabe (mu'ânaka)* olarak tercih edilirse âyetin mezkûr görüşlerden herhangi birisini öncелеmeden her iki yorumu da ihtiva ettiği vurgulanmış olur.⁸¹

Sonuç olarak yukarıda aktarılan her iki anlam ihtimalini hâiz bu âyette sadece tek bir görüşün anlaşılmasını netice verecek şekilde vakf tercihi yapılmaması gerekir. Dolayısıyla bahse konu yerde vakf yapılmasının zorunlu olduğu, aksi takdirde âyetin i'rabı ve buna bağlı olarak anlamının değişeceği anlamına gelen *vakf-ı lâzım* alametinin yerine farklı vakf türleri de tercih edilebilir.

1.3.4. Zarf ve Müteallakı Açısından Yapılan Bazı Vakf-ı Lâzımlar

Kur'ân-ı Kerîm'deki bazı *vakf-ı lâzım* alametlerinin gerekçesi, "vasl yapılması durumunda *zarfların müteallakının* ve buna bağlı olarak âyetin anlamının değişmesi" ihtimaline yöneliktir. Bahse konu i'rab ve anlam değişikliğinin oluşmaması için bazı âyetlerde *zarf edatlarının* öncesinde vakf yapılması zorunlu addedilmiş ve bu gerekliliğe *vakf-ı lâzım* alameti ile işaret edilmiştir. Bu bağlamda Bakara 2/246, 258, Mâide 5/27, 110, A'râf 7/163, Yûnus 10/71, Hicr 15/51, Meryem 19/16, Tâhâ 20/9, 39, Şu'âra 26/69, Yâsin

⁸⁰ Secâvendî, *İlelu'l-vukûf*, 1/362-363; Abdulazîz b. Abdulfettâh el-Kârî, *et-Takrîru'l-ilmiyyu an mushafî'l-Medineti'n-Nebeviyye*, (Medine: Müccemmâ Melik Fahd li tîbâ'atil-Mushafî's-Şerif, 1406), 54-55.

⁸¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/238; Uşmûnî, *Menâru'l-hudâ*, 154; Tayyâr, *Vukûfu'l-Kur'an*, 182-183.

36/13, Sâffât 37/83, Sâd 38/21, 41, Zâriyât 51/24, Tahrîm 66/11, Kalem 68/48, Nâziât 79/15 âyetlerinde ذُجِّمٌ lafzının; Bakara 2/212, Duhân 44/15, Tûr 52/12, Kamer 54/6, 47, Nâziât 79/5, Abese 80/12 âyetlerinde farklı zarf edatlarının öncesinde olmak üzere 26 vakf-ı lâzım alameti bulunmaktadır.

Örneğin ﴿وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ (م) إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ﴾ “*Sen onlara, o şehir halkını örnek ver. Hani oraya peygamberler gelmişti.*”⁸² âyetinde أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ ifadesinde vasl yapıldığı takdirde ذُجِّمٌ lafzının, وَاضْرِبْ fiilinin zarfı olarak vehmedilmesi ve ذُجِّمٌ ile وَاضْرِبْ fiili arasındaki zaman farklılığını gerekçe gösteren Secâvendî, burada vakf yapılmasını zorunlu addedmiş ve vakf-ı lâzım alametini tercih etmiştir.⁸³ Bu âyette ve diğer âyetlerdeki ذُجِّمٌ lafızlarının öncesinde vakfin zorunlu addedilmesinin gerekçesi, bu lafzın müteallak mahzûf olmasına rağmen vasl neticesinde öncesindeki mezkûr bir fiilin müteallak şeklinde vehmedilmesi ve buna bağlı olarak âyetin anlamının değişmesidir. Aslında âyetteki geçerli olan i‘rab, vakf veya vasl neticesinde değişmemelidir. Ayrıca âyetin anlaşılması sürecinde, “*vakf halinde mahzûfun takdir edilebilir olması, vasl halinde de takdir edilebileceğini ifade eder.*”⁸⁴ Dolayısıyla vaslın sebebiyet verdiği muhtemel i‘rab ve anlam değişikliği ile ilgili mahzurlar zâil olur. Bu münasebetle çok detaylı düşünüldüğünde ancak farkedilebilen vaslın sebebiyet verdiği müteallak değişikliği ihtimali nedeniyle vakfin zorunlu olduğu, vaslın ise kesinlikle câiz olmadığı ihtilafa mebni bir meseledir. Nitekim vakf-ibtidâ eserlerinin çoğunluğunda da bu yerlerde vakf veya vasl yapılması inceleme konusu dahi yapılmamıştır. Ayrıca bahsi geçen vakf gerekçesini ihtiva ettiğini düşündüğümüz bazı âyetlerde⁸⁵ ise Secâvendî’nin vakf-ı lâzım’ı tercih etmemesi dikkat çekicidir. Mesela

⁸² Yâsin 36/13.

⁸³ Secâvendî, *‘İlelu’l-vukûf*, 3/843.

⁸⁴ Enes Yarız, *Türkiye’de Tilavet Edilen Mushaftaki Bazı Vakf İşaretlerinin Diğer Mushaflarla Mukayeseli Tahlili*, (Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 121.

⁸⁵ el-Bakara 2/131, Âl-i İmrân 3/35, 45, 55, 122, 124, 153, el-Mâide 5/112, el-Enfâl 8/9, 11, 12, 42, 43, 49, Yûsûf 12/4, 8, el-Kehf 18/10, 21, Meryem 19/39, 42, en-Neml 27/7, el-Ahzâb 33/10, es-Sâffât 37/124, 134, 140, es-Sâd 38/31, 71, el-Mü’min 40/71, el-Fussilet 41/14, el-Ahkâf 46/21, el-Kalem 68/17.

87 ﴿وَأَذْكُرُ أَخَا عَادٍ (ط) إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ...﴾ ile 86 ﴿وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ () إِذْ فُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾

âyetlerinde -yukarıdaki âyetten hareketle- kanaatimizce *vakf-ı lâzım* gerekçesi bulunduğu halde *ذُ* lafızlarının öncesinde *vakf-ı lâzım* alametine yer verilmemiştir.

Sûre ve Âyet	Âyet Metni	Vakf Alameti
Yâsin 36/13	وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ (م) إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ	م
Meryem 19/39	وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ () إِذْ فُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ	---
Ahkaf 46/21	وَأَذْكُرُ أَخَا عَادٍ (ط) إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ...	ط

Bu bağlamda zikredilebilecek diğer bir örnek ise ﴿وَإِنْ مِنْ شِيعَتِهِ لِإِبْرَاهِيمَ (م) إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ﴾ Bu bağlamda zikredilebilecek diğer bir örnek ise ﴿وَإِنْ مِنْ شِيعَتِهِ لِإِبْرَاهِيمَ (م) إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ﴾⁸⁸ Benzer cümle yapısında olan ve kanaatimizce aynı vakf gerekçesini ihtiva ettiğini düşünebileceğimiz ﴿وَإِنَّ الْيَأْسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ (ط) إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَتَّقُونَ﴾⁸⁹ ve ﴿وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ (ط) إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ﴾⁹⁰ ⁹¹ âyetlerinde⁹² -yukarıdaki âyetten hareketle- kanaatimizce *vakf-ı lâzım* gerekçesi bulunduğu halde *ذُ* lafızlarının öncesinde *vakf-ı lâzım*'a yer verilmeyip *vakf-ı mutlak* alametinin tercih edilmesi⁹³ dikkat çekicidir. Zira aynı vakf gerekçesini hâiz benzer yerlerde aynı vakf yaklaşımı ve vakf türü benimsenmelidir. Dolayısıyla *vakf-ı lâzım* alameti bulunan yukarıdaki âyette serdedilen vakf gerekçesini hâiz bu âyetlerde de *vakf-ı lâzım* alametine yer verilebilir. Ya da *vakf-ı lâzım* alameti bulunan âyette vakf yapılmasının zorunlu olmadığı anlaşılmalı ve bu

⁸⁶ Meryem 19/39. Nitekim 'İlelu'l-vukûf'ta ve bu eseri esas alan Türkiye'deki mushaflarda herhangi bir vakf alameti söz konusu değildir. Bk. Secâvendî, 'İlelu'l-vukûf, 2/682; Nisâbü'rî, Garâibü'l-Kur'ân, 4/476.

⁸⁷ el-Ahkâf 46/21. Secâvendî'nin 'İlelu'l-vukûf'unda ilgili yerde *vakf-ı lâzım*, aynı eserin diğer tahkiki *Kitâbu-l-vakfi ve'l-ibtidâ*'da ve ülkemiz mushaflarında *vakf-ı mutlak* alametine (ط) yer verilmiştir. Bk. Secâvendî, 'İlelu'l-vukûf, 3/943; *Kitâbu-l-vakfi ve'l-ibtidâ*, 402.

⁸⁸ es-Sâffât 37/83-84.

⁸⁹ es-Sâffât 37/123-124.

⁹⁰ es-Sâffât 37/133-134.

⁹¹ es-Sâffât 37/139-140. Bu üç âyet için bk. Secâvendî, 'İlelu'l-vukûf, 3/859-860; *Kitâbu-l-vakfi ve'l-ibtidâ*, 363. Ülkemiz mushaflarında da bu üç âyette ilgili yerlerde *vakf-ı mutlak* alameti (ط) vardır.

⁹² es-Sâffât 37/123-124, 133-134, 139-140.

⁹³ Secâvendî, 'İlelu'l-vukûf, 3/859-860. (Ülkemiz mushaflarında da *vakf-ı mutlak* alameti (ط) vardır.)

meyanda vasl yapılırsa âyetin i‘rabı ve buna bağlı olarak anlamın değişeceği gerekçesi de nefyedilmiş olmaktadır. Bu itibarla vakf halinde cârî olan i‘rab, vasl yapıldığı durumda da geçerli olabileceği için mezkûr yerlerde vaslın hiçbir şekilde câiz olmaması yorumu muteber değildir.

Sûre ve Âyet	Âyet Metni	Vakf Alameti
Saffât 37/83-84	وَإِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ لِإِبْرَاهِيمَ (م) إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ	م
Saffât 37/123-124	وَإِنَّ الْإِيَّاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ (ط) إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَتَّقُونَ	ط
Saffât 37/133-134	وَإِنَّ لُوطًا لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ (ط) إِذْ نَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ	ط
Saffât 37/139-140	وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ (ط) إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلِّكَ الْمَشْحُونِ	ط

1.3.5. Şart-Cevap Açısından Yapılan Bazı Vakf-ı Lâzımlar

Kur’ân-ı Kerîm’de *muahhar şart-mukaddem cevap* olarak değerlendirilen ve bu sebeple öncesi ile lafız ve anlam irtibatı bulunan *وَ* veya *إِنَّ* *şart edatlarının* öncesinde vasl yapılması tercihe şayan düşünülebilir. Ayrıca cevabı mahzûf olduğu halde vasl yapılması neticesinde bu şart edatlarının mahzûf olan cevabının ve buna bağlı olarak âyetin mefhumunun değişmesi gerekçesiyle öncesinde vakf yapılması zorunlu olan yerler de vardır.⁹⁴ Bu gerekçeye istinaden Nahl 16/41, Ankebût 29/41, 64, Zümer 39/26, Kalem 68/33, Nûh 71/4 âyetlerinde *وَ* *şart edatının*; Duhân 44/7’de ise *إِنَّ* *şart edatının* öncesinde vakf yapılması zorunlu addedilmiş ve buna işareten *vakf-ı lâzım* alameti tercih edilmiştir.

Örneğin; ﴿مَثَلُ الَّذِينَ أَخَذُوا مِنَ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَا لِيَ الْعَنْكَبُوتِ إِذْ أَخَذَتْ يَتِيمًا وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ (م) لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾

“Allah ’tan başka(sını) dost edinenlerin durumu, kendine yuva yapan örümceğin durumu gibidir. Halbuki, evlerin en çürüğü şüphesiz örümcek yuvasıdır. Keşke

⁹⁴ Bk. Kara, *Kıraat ve Tefsir Boyutuyla Vakf-ı Lâzım*, 230 (Ek 6: Kur’ân-ı Kerîm’deki *وَ* ve *إِنَّ* Şart Edatlarının Vakf / Vasl Durumu).

bilselerdi.”⁹⁵ âyetindeki لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ “müşrikler, (dost edindikleri ve ibadet ettikleri putların -örümceğin yaptığı yuvanın kendisini sıcak ve soğuktan koruyamadığı gibi- kendilerine fayda sağlamayacağını) keşke bilselerdi (anlasalardı)” cümlesinin (muahhar şart) cevabı, “o takdirde onlara ibadet etmezlerdi.” şeklinde mahzûftur. Görüldüğü üzere لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ve وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ cümleleri arasında muahhar şart-mukaddem cevap irtibatı söz konusu değildir.⁹⁶ Bu iki cümle arasında böyle bir irtibatın olması durumunda ise âyetteki “evlerin en çürüğü şüphesiz örümcek yuvasıdır” ifadesi, “müşriklerin bilmesi” şartı ile mukayyet düşünülebilir. Bundan dolayıdır ki Secâvendî, وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ, cümlesinde vakf yapılması gerektiği görüşündedir.⁹⁷

Görüldüğü üzere لَوْ edatının öncesinde vasl yapıldığında لَوْ ve öncesi arasında muahhar şart-mukaddem cevap irtibatı vehmedilebilir. Kanaatimizce her iki i‘rab takdiri de âyetin bağlamında makul görülebileceği için aslında iki i‘rab ve anlam ihtimalini de ihtiva eden bu âyetlerde لَوْ edatının öncesinde vakfın gerekli olduğuna delalet eden ve vaslın kesinlikle câiz olmayacağını belirten vakf-ı lâzım tercihi zorunlu olmamalıdır. Bu bağlamda âyetin anlamı açısından zikri geçen i‘rab değişikliğini doğru bulmadığı için altı âyette de şart edatından önce vakf yapılmasını zorunlu addeden ve buna işareten vakf-ı lâzım alametini tercih eden Secâvendî’nin diğer benzer yerlerde ise vakf-ı lâzım alametine yer vermemesi böyle bir kanaatin teyidi şeklinde düşünülebilir. Örneğin; ﴿...وَلَيْسَ مَا شَرُّوا بِهِ﴾⁹⁸ vb. âyetlerde¹⁰⁰ لَوْ edatının öncesinde görüldüğü üzere vakf-ı lâzım alameti bulunmamaktadır. Secâvendî’nin vakf sistemine göre değerlendirildiği için bu âyetlerde vakf-ı lâzım alameti gerekli görülebilirse de kanaatimizce buna dair ileri sürülen bahse konu i‘rab ve anlam değişikliği, aslında âyetin siyak ve sibakı çerçevesinde makul de görülebilir. Dolayısıyla لَوْ

⁹⁵ el-Ankebût 29/64.

⁹⁶ Zeccâc, *Me‘âni l-Kur‘an*, 4/169; Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/549; Ebû Hayyân, *el-Bahru l-muhît*, 7/148; Semîn el-Halebî, *ed-Durru l-masûn*, 9/22; Sâfi, *el-Cedvel*, 10/341.

⁹⁷ Secâvendî, *‘İlelu l-vukûf*, 2/792; Nisâbûrî, *Garâibu l-Kur‘ân*, 5/378; Uşmûnî, *Menâru l-hudâ*, 594.

⁹⁸ el-Bakara 2/102.

⁹⁹ el-Bakara 2/103.

¹⁰⁰ Diğer benzer âyetler: Tevbe 9/81, Mü‘minûn 23/114, Şu‘arâ 26/113, Kasas 28/64.

edatının öncesindeki vakf gerekliliği zâil olur. Buna göre لَوْ edatının bulunduğu âyetlerde vakf yapılmasını zorunlu kılacak nitelikte bir gerekçenin olmaması nedeniyle kanaatimizce vakfveya vasl yapılması şeklinde iki uygulama da câizdir.

Sûre ve Âyet	Âyet Metni	Vakf Alameti
Ankebût 29/64	وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعُنْكَبُوتِ (م) لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ	م
Bakara 2/102	﴿...وَلَيْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ (ط) لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾	ط
Bakara 2/103	وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ (ط) لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ	ط

1.4. Değerlendirme

Türkiye’deki mushaflarda Secâvendî’nin belirlediği vakf alametlerine ek farklı remizler bulunsa da vakf-ı lâzım’a konu olan yerlerin, müellifin vakf-ibtidâ eseri *‘İlelu’l-vukûf*’taki verilerle büyük oranda tutarlı olduğunu söyleyebiliriz. Bununla beraber *‘İlelu’l-vukûf*’ta Ra’d 13/2, Meryem 19/39, Lokmân 31/10, Duhân 44/54 ve Ahkâf 46/21 âyetlerinde vakf-ı lâzım olduğu zikredilmesine rağmen Türkiye’deki mushaflarda ise bu 5 yerde bahsi geçen vakf türünün alameti bulunmamaktadır. Bildiğimiz kadarıyla Diyanet İşleri Başkanlığı, vakf yerleri ve alametleri hususunda Abdulkadir b. Muhammed el-Antâkî tarafından 1133/1720 tarihinde yazılmış Meclis-i Huffâz âzâlarından Zeyrek Camii Hatibi Hafız Hüseyin Efendi’ye ait “Tayfûr 1” ve Muhammed Arif b. Ahmed el-Mûnisî tarafından 1228/1813 tarihinde yazılmış Meclis-i Huffâz âzâlarından Hulûsi Efendi’ye ait “Tayfûr 2” isimli iki eseri esas almaktadır. Eksik olan mezkûr 5 vakf-ı lâzımı, “Tayfûr 1” den taradığımızda 4 yerde vakf-ı lâzım alameti bulunmamaktadır. Duhân 44/54’de ise vakf-ı lâzım alametine yer verilmiştir. Dolayısıyla bahsi geçen farklılık ile bu iki eserin esas alınması arasında tam bir nedensellik kurulamamaktadır.

Secâvendî’nin vakf sistemini kullanan diğer ülkelerin mushaflarında da vakf-ı lâzım’a konu olan yerler hususunda yeknesaklık yoktur. Nitekim *‘İlelu’l-vukûf*’ta 88 vakf-ı lâzım alameti bulunuyor iken bu vakf tasnifini kullanan Hattat Hafız Muhammed b. Kâsım tarafından 1037/1627’de yazılan mushafta 60, Hattat Hafız Osman (ö. 1110/1698) tarafından Ali el-Kârî tarzı ile 1094/1682’de yazılan mushafta 80, Hattat Hasan Âşîkî

tarafından 1268/1851’de yazılan mushafta 82, Kazan mushafında 4, Haddâd mushafında 24 / 25, Haddâd mushafındaki vakf alametlerinin tercih edildiği Medine mushafında 21/22, Türkiye mushafında 83, Pakistan mushafında 88, Hindistan mushafında 87, Suriye mushafında 22, Kuveyt mushafında 65, Şemerlî mushafında (Mısır) 46 *vakf-ı lâzım* alameti vardır.

Görüldüğü üzere aynı vakf sistemini tercih etmelerine rağmen zikri geçen mushaflarda vakf-ı lâzım alameti bulunan yerler farklıdır. Bu bağlamda araştırmamız esnasında da değindiğimiz üzere vakf-ı lâzım gerekçesini hâiz her yerde *‘İlelu’l-vukûf* ta dahi aynı vakf yaklaşımının olmadığı tespitinden hareketle Secâvendî’nin, gerekçesini ihtiva eden her yerde *vakf-ı lâzım*’ı tercih etmek yerine bazı örnekler üzerinden konuyu incelediği sonucuna ulaşılabilir.

Ayrıca *vakf-ı lâzım* alameti bulunan bir kelimedede vasl yapılması neticesinde bu kelime ve sonrası arasında *sıfat-mevsûf*, *bedel-mübdelün minh*, *fiil-mefûl*, “kavl” fiilinin *mefûlü / mekûlü*, *ma’tûf-ma’tûfun aleyh* vb. şekillerde yeni bir i’rab ihtimalinin ve buna bağlı olarak mefhum değişikliğinin oluşması yönünde ma’kes bulan vakf gerekçesi, birçok yerde çok detaylı i’rab tahlili ile ancak fark edilebilir. Okuduğu veya dinlediği âyeti anlamak isteyen bir kimse, vakf veya vasl alametlerine bakmaksızın öncelikle âyetin bağlamını, varsa nüzûl sebebini ve i’rab tahlilini dikkate alarak anlama gayretinde olur. Dolayısıyla her ne kadar anlam eksenli bir tilâvette âyetlerdeki vakf alametleri, okuyucu ve dinleyiciyi yönlendirse de âyetin anlaşılması sadece bu alametlere endeksli değildir. Buna göre *vakf-ı lâzım* alameti bulunan yerlerde vakf yapılması evlâ olarak değerlendirilebilir. Ancak vasl yapıldığı takdirde âyetin i’rabının ve mefhumunun değişeceği veya farklı bir mana tevehhümü vb. gerekçelere istinaden vakfin zorunlu olduğu, vaslın ise hiçbir şekilde câiz olmayacağı yönündeki genelleyici hükümlerden kaçınılabilir.

Hülâsa Secâvendî’nin vakf yerleri ve vakf türleri hususunda vakf gerekçelerine dair sadece örnekler sunması, vakf-ibtidâ ilminde genel olarak ictihâdî bir anlayışın hâkim olması ve mushaflara vakf alameti konulmasında görevli heyetin takdirinin etkisi kabul edildiği takdirde *vakf-ı lâzım* gerekçesini ihtiva ettiği düşünülen yerlerde -Secâvendî’nin eserinde *vakf-ı lâzım* olduğuna değinilmese de- bu vakfin varlığına hükmedilebilir. Aynı

şekilde Secâvendî'nin eserinde *vakf-ı lâzım*'a yer verilen bazı yerlerde, *vakf-ı lâzım*'ın gerekçesini ihtiva etmediği düşüncesiyle farklı vakf türleri de tercih edilebilir. Bu değerlendirmeler çerçevesinde gerek vakf-ibtidâ eserlerinde ve gerekse Secâvendî'nin vakf tasnifini esas alan mushaflardaki vakf-ı lâzım'a konu yerlerin farklılığı makul görülebilir.

2. Vakf-ı Câiz

2.1. Kavramsal Çerçeve

Secâvendî'nin vakf tasnifinde (ج) harfi ile gösterilen¹⁰¹ *vakf-ı câiz*, kendi ifadesi ile ما يجوز الوصل والوقف لتجاذب الموجبين من الطرفين “*Vakf ve vasl yapılmasını gerektiren sebeplerin cezbedici olması [bulunması] hasebiyle vakf ve vaslın câiz olmasıdır.*”¹⁰² Bu tanıma göre *vakf-ı câiz* olarak değerlendirilen yerlerde vakf ve vasl yapılabileceği anlaşılmaktadır. Secâvendî'nin vakf sistemini tercih eden mushaflarda da (ج) harfi ile yer bulan *vakf-ı câiz*, incelediğimiz Türkiye mushafında tespit edebildiğimiz kadarıyla 99 sûrede 1184 tanesi âyet içerisinde 454 tanesi ise âyet sonunda olmak üzere toplam 1639 adettir. Sûre tertibine göre Fâtiha'dan Nâs sûresine kadar dikkatli bir tarama neticesinde ulaştığımız bu nicel tespitimiz hatadan hâli olmayabilir. Buna rağmen *vakf-ı câiz* alameti bulunan âyetlerin tarafımızca tespit edilip sûre tertibine göre tasnif edilmesi¹⁰³ kanaatimizce kayda değer bir çaba olarak değerlendirilmelidir. Bu münasebetle diğer bazı araştırmalarda ise bahsi geçen vakf türüne konu olan yerlerin sayısı ile ilgili olarak farklı verilerin olduğunu da eklememiz gerekir.¹⁰⁴

¹⁰¹ Secâvendî, *İlelu'l-vukûf*, 1/169. Ayrıca Nisâbü'rî ve Ensârî'nin vakf tasniflerinde de *vakf-ı câiz* söz konusudur. Bk. Nisâbü'rî, *Garâibu'l-Kur'ân*, 1/44; Ensârî, *el-Maksad*, 16.

¹⁰² Secâvendî, *İlelu'l-vukûf*, 1/128; Suyûtî, *el-İtkân*, 2/547.

¹⁰³ Bk. s. 41 (Ek:2 Vakf-ı Câiz Alameti Bulunan Âyetler).

¹⁰⁴ Örneğin; Hindî'ye göre 1078, Recep Koyuncu'ya göre 1644, Muhammed Coşkun'a göre ise 1578 tane vakf-ı câiz alametinin bulunduğu tespiti yapılmıştır. Bk. Muhammed Sadık el-Hindî, *Künûzu eltâfi'l-Burhân fi rumûzi evkâfi'l-Kur'ân*, (Kahire, 1290), 15; Recep Koyuncu, *Kur'ân-ı Kerim'in Anlaşılmasında Vakf İbtidâ'nın Rolü (İbnü'l-Enbârî, ed-Dânî ve Secâvendî Örneği)*, (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 137 (736 no'lu dipnot); Muhammed Coşkun, *Mushaf Basımına Yansıyan Yönüyle Secâvendî'nin Vakf Sisteminin Yeniden Okunması Eleştiriler / Teklifler*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 96.

Secâvendî'nin zikrettiği iki örnek âyet üzerinden bu vakf türünü beyan edecek olursak ﴿وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ﴾¹⁰⁵ cümlesi, evvelindeki atıf harfinden (و) de anlaşılacağı üzere öncesi ile lafız ve anlam irtibatı olan bir cümledir. Bu sebeple mezkûr cümlenin öncesinde وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ ifadesinde vasl yapılabilir. Diğer taraftan وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ cümlesinde meful (وَبِالْآخِرَةِ), fiilin önüne geçtiği ve buna bağlı olarak âyetlerdeki söz dizimi farklılaştığı için vakf yapılması da uygundur.¹⁰⁶ Bir diğer örnek ise وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ¹⁰⁷ cümlesindeki قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ cümlesidir. Âyetteki “Melekler, [Allah’a]: ‘Yeryüzünde bozgunculuk yapacak, kan dökecek bir varlık mı yaratacaksın? dediler.” şeklinde soru cümlesinin son bulduğu وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ cümlesinde vakf yapılabilir. Ayrıca وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ cümlesinin evvelindeki vâv harfinin, vâv-ı hâliye olarak değerlendirilmesi durumunda ise vasl yapılması da uygundur.¹⁰⁸

Görüldüğü üzere *vakf-ı câiz* olarak tayin edilen yerlerde iki farklı i‘rab ve anlam ihtimali olduğu için tercih edilen i‘rab ve anlam takdirine göre vakf ya da vasl yapılması uygun olabilmektedir. *Vakf-ı câiz*’in yukarıda aktarılan tarifi ve buna dair zikredilen örnek âyetlerden hareketle bu vakf türünde hem vakf hem de vasl yapılmasının câiz olduğu anlaşılırken “vakf veya vaslın evleviyeti” ya da “vakf veya vaslın müsaviliği” hususu ise tetkiki gereken bir meseledir.

2.2. Vakf-ı Câiz’in Kategorik Tasnifi

Muhammed Sadık el-Hindî (ö. 1290/1873) *vakf-ı câiz*’i, “birinin diğerine tercihi olmaksızın vakf ve vaslın müsavi olması” şeklinde açıklamış ve akabinde قِيلَ lafzı ile nakletmesinden de anlaşılacağı üzere zayıf bir görüş sadedinde bu vakf türünde “*vakfin evlâ*” olduğunu -Secâvendî’nin böyle bir bilgi zikretmediğini de ilave ederek- aktarmıştır. Ayrıca *vakf-ı câiz*’in farklı kategorileri sayılabilecek *vasl evlâ* (صلي), *vakf evlâ* (قلي) ve iki

¹⁰⁵ el-Bakara 2/4.

¹⁰⁶ Secâvendî, ‘İlelu’l-vukûf, 1/128, 177.

¹⁰⁷ el-Bakara 2/30.

¹⁰⁸ Secâvendî, ‘İlelu’l-vukûf, 1/128, 197.

farklı i‘rab ve anlam ihtimalinin bulunduğu yerlerde tercih edilen piramit şeklindeki *vakf-ı mu‘ânaka* (∴) alameti gibi diğer bazı vakf türlerine de yer vermiştir.¹⁰⁹ Bu itibarla muhtemelen Hindî’nin etkisi ile¹¹⁰ Haddâd Mushafı¹¹¹ ve Medine’de basılan Mushaf’ta¹¹² *vakf-ı câiz*; *vakf evlâ* (قلي), *vasl evlâ* (صلي), vakf ve vaslın eşit düzeyde câiz olduğunu belirten *vakf-ı câiz* (ج), i‘rab ve anlam tercihine göre vasl-vakf veya vakf-vasl ihtimalini gösteren *vakf-ı mu‘ânaka* (∴) şeklinde dört vakf türü ve alameti ile revize edilmiştir.

Secâvendî’nin *vakf-ı câiz* tanımı ve bu vakf türüne konu olan yerlerdeki değerlendirmelerinden hareketle kanaatimizce *vakf-ı câiz* farklı kategorilere ayrılabilir. Bu bağlamda iki farklı i‘rab ve anlam ihtimali bulunan yerlerde tercih edilen *vakf-ı mu‘ânaka* (∴) alameti de i‘rab ve anlam tercihine göre vasl-vakf veya vakf-vaslın câiz olması hasebiyle *vakf-ı câiz*’in bir türü sayılabilir. Nitekim *vakf-ı câiz*’de,

“... bir yönüyle veya bir takdire göre durmak caiz iken; başka bir takdire göre de vasletmek caiz olmaktadır. Gelineen noktada dikkatimizi çeken bir husus şu ki, bu tanım aslında muenaka da denilen vakf-ı murakebe için verilen tanımla benzerlik arzirmektedir. Diğer taraftan dikkat çeken bir husus da, mushafa bakıldığında muenaka

¹⁰⁹ Hindî, *Kunûzu eltâfi‘l-Burhân*, 19-23.

¹¹⁰ Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmî*, (Ankara: Otto Yayınları, 2016), 144 (113 no’lu dipnot).

¹¹¹ Mısır kralı I. Fuad (ö. 1936), “Muhallilâtî Mushafı” olarak bilinen mushafın daha kaliteli bir şekilde basılması için dönemin Mısır reisü’l-kurrâsı Muhammed Ali Halef el-Hüseynî el-Haddâd (ö. 1358/1939) başkanlığında bir heyet oluşturmuş ve bu heyet tarafından “Haddâd Mushafı” yazılmıştır. Mushafta 3 vakf türüne 6 remiz ile işaret edilmiştir: 1) *Vakf-ı lâzım* için (م), 2) *Vakf-ı memnû‘* için (لا) alameti tercih edilmiştir.

3) *Vakf-ı câiz* için ise *vakf evlâ* (قلي), *vasl evlâ* (صلي) ve vakf ve vasl’ın eşit düzeyde câiz olduğunu belirten *vakf-ı câiz* (ج), i‘rab ve anlam tercihine göre vasl-vakf veya vakf-vasl ihtimalini gösteren *vakf-ı mu‘ânaka* (∴) şeklinde dört remiz tayin edilmiştir. Bk. Mushaf-ı Şerîf (Haddâd Mushafı), (Mısır, 1342), s. س , ن ; Abdulfettah el-Kâdî, *Tarihu‘l-Mushafi‘ş-Şerif*, (Mısır: Meketebetü‘l-Cündî, 1951), 61-62; Nikzâvî, *el-İktidâ*, 1/59; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmî*, 144.

¹¹² Abdulaziz b. el-Fettâh el-Kârî başkanlığındaki görevli bir heyet tarafından “Haddad mushafı”ndaki vakf yerleri tekrar gözden geçirilmiş, heyetçe doğru kabul edilenler aynen bırakılmış, diğerlerinde ise değişikliğe gidilmiştir. Bu doğrultuda Haddad mushafı esas alınarak hicrî 1405 yılında “Medine Mushafı” hazırlanmıştır. Bkz. Abdulaziz b. Abdulfettâh el-Kârî, *et-Takrîru‘l-ilmîyyu an mushafi‘l-Medineti‘n-Nebeviyye*, (Medine: Müccemmâ Melik Fahd li tubâ‘atil-Mushafi‘ş-Şerif, 1406), 51.

Mushafta *vakf-ı memnû‘* (لا) haricinde Haddad mushafındaki 5 vakf alameti; *vakf-ı lâzım* (م), *vakf evlâ* (قلي), *vasl evlâ* (صلي), *vakf-ı câiz* (ج) ve *vakf-ı mu‘ânaka* (∴) tercih edilmiştir. Bk. Mushaf-ı Şerîf, (Medine Mushafı), (Medine, 1423), s. ج.

olarak belirtilen ayetlerde söz konusu -vakfa işaret eden- ‘üç nokta’ nın yanında genelde caiz vakfi resmeden (ج) harfinin yer almasıdır.”¹¹³

Ayrıca “Secâvendî’nin açıklamalarında dikkati çeken bir diğer husus ise vakfla ilgili [vakf-ı câiz] tanımında tecâzüb kavramını kullanmış olmasıdır. Bilindiği üzere bu kavram öncesiyle de sonrasıyla da irtibatlandırılması mümkün olan, ancak bunlardan biri ile irtibatı kurulduğunda diğeri ile irtibatı kopan ifade öbeklerindeki vakf durumu için kullanılmış bir kavramdır. Zira bu vakf durumu, “vakf-ı muânaka”, “vakf-ı murâkabe”, “vakf-ı tezâd”, “vakf-ı telâzüm” ve “vakf-ı tecâzüb” gibi farklı isimlerle ve kavramlarla anılmıştır. İbnü’l-Cezerî’nin ifadesine göre ilk olarak Ebû’l-Fadl er-Râzî’nin (v. 454/1062) “murâkabe” kavramıyla kendinden söz ettiği bu vakf türünden Secâvendî’nin müstakil olarak bahsetmediği bir gerçektir. Ancak Secâvendî’nin vakf-ı câiz ile ilgili tanımında geçen “tecâzüb” ifadesi, onun, vakf-ı muânaka kabilinden olan yerleri de bu kapsamda zikretmiş olduğu yönünde bir tespiti gitmeyi mümkün kılmaktadır. Nitekim vakf-ı muânaka kapsamında değerlendirilen yerlerin büyük bölümünün Secâvendî’nin sisteminde vakf-ı câiz olarak değerlendirilmiş olması da bu çıkarımı destekler durmaktadır.”¹¹⁴

Örneğin لَا رَبِّ لَ ’nın (lâm-ı tebrîe) haberi لَا رَبِّ لَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ âyetinde¹¹⁵ لَا رَبِّ لَ ifadesinin sonunda vakf yapılır. Devamındaki فِيهِ هُدًى ile tilâvete devam (ibtidâ) edilir. Eğer لَا ’nın haberi âyette geçen فِيهِ kabul edilirse لَا رَبِّ لَ ’de vasl, فِيهِ ’de ise vakf yapılır. Bu sebeple hem vakf hem de vasl gerekçesini ihtiva ettiği için لَا رَبِّ لَ ve فِيهِ ’de vakf-ı câiz (ج) tercih edilmiştir.¹¹⁶ İki farklı i‘rab ve anlam ihtimalinin geçerli olduğu لَا رَبِّ لَ ve فِيهِ ikilisinde, tercih edilen i‘rab ve anlama göre birincisinde vakf, ikincisinde vasl (vakf-vasl) ya da birincisinde vasl, ikincisinde vakf

¹¹³ Koyuncu, *Kur’ân-ı Kerîm’in Anlaşılmasında Vakf İbtidâ’nın Rolü*, 137.

¹¹⁴ Tuba Çoban, *Bakara ve Âl-i İmrân Sureleri Çerçevesinde Secavendi’nin Vakf-İbtida Sistemindeki “Vakf-ı Lâ”ların Tahlili*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 23.

¹¹⁵ el-Bakara 2/2.

¹¹⁶ Secâvendî, *‘İlelu’l-vukûf*, 1/173-174. Detaylı değerlendirme için bk. Mücella Hacımisoğlu, *Vakf-ı Muânaka ve Kur’an Tefsirine Etkisi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 49-55.

(vasl-vakf) yapılıdır. Bilindiği üzere buna benzer yerler *vakf-ı mu'ânaka* (∴) olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Türkiye'deki mushaflarda لا رَبِّبِ فِيهِ ve لا رَبِّبِ kelimelerinde hem *vakf-ı câiz* (ج), hem de *vakf-ı mu'ânaka* (∴) alameti bulunmaktadır.

Vakf-ı câiz tanımındaki تجاذب kelimesini, vakf ve vaslın müsaviliği şeklinde açıklayan çağdaş müelliflerden Müsâid et-Tayyâr, vakf ve vasldan birisinin evlâ olması durumunda ise Secâvendî'nin, ... وَالْوَجْهُ كَذَا \ أَوْضَح \ أَوْجَز \ أَوْجَه \ gibi ibarelerle buna işaret ettiğini belirtmektedir. Buna göre *vakf-ı câiz*'de, vakf ve vasl gerekçesinin müsavi olması veya vakf gerekçesinin ya da vasl gerekçesinin tercihe şayan olması şeklinde üçlü tasnif söz konusudur. Secâvendî'nin *vakf-ı câiz* tanımında son iki duruma değinilmese de vakfa konu olan yerlerde bu yönde değerlendirmelerin bulunduğunu zikretmektedir.¹¹⁷ Dolayısıyla vakf ve vaslın câiz olduğu bu vakf türü, bazı yerlerde vakf veya vaslın evleviyetini ya da müsaviliğini de muhtevidir.

Bu değerlendirmeler çerçevesinde ülkemizdeki ilmî çalışmaların *vakf-ı câiz* tanımlarına da yansıyan ve kanaatimizce Hindî'nin kategorik tasnifi ile Haddâd ve Medine mushaflarından mülhem düşünülebilen “vakfin evlâ olduğu”¹¹⁸ veya “vakf ile vaslın eşit düzeyde câiz olduğu”¹¹⁹ gibi bazı çıkarımlar/ilaveler makul görülebilir. Buna rağmen Secâvendî'nin *vakf-ı câiz* tanımının, *efrâdını câmi' ağyârını mâni'* bir tarif olup olmadığı açısından bazı eksiklerinin olduğu söylenebilir. Zira mezkûr tanımdan hareketle “vakfin evleviyeti” ya da “vakf veya vaslın müsaviliği” çıkarımı zordur. Ancak *vakf-ı câiz*'e konu olan âyetlerin detaylı bir şekilde tahlil edilmesi neticesinde ilgili yerler çerçevesinde

¹¹⁷ Tayyâr, *Vukûfu'l-Kur'an*, 186-187.

¹¹⁸ Örneğin bk. Nihat Temel, *Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtidâ*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016), 88; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 173; Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 334; Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, (Bursa: Emin Yayınları, 2013), 272; Ramazan Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2014), 243; Yarız, *Türkiye'de Tilavet Edilen Mushaftaki Bazı Vakf İşaretlerinin Diğer Mushaflarla Mukayeseli Tahlili*, 20.

Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 2014 yılında ikinci baskı olarak neşrettiği mushafın sonundaki *vakf-ı câiz* tanımında da “vakf'ın evlâ” olduğuna değinilmiştir. Bk. *Kur'an-ı Kerim* (Muhammed Abay hattı), (Ankara 2014), 609.

¹¹⁹ Örneğin bk. Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 148-149; Yarız, *Türkiye'de Tilavet Edilen Mushaftaki Bazı Vakf İşaretlerinin Diğer Mushaflarla Mukayeseli Tahlili*, 51; Coşkun, *Mushaf Basımına Yansıyan Yönüyle Secâvendî'nin Vakf Sisteminin Yeniden Okunması Eleştiriler / Teklifler*, 116.

2.3. Vakf-ı Câiz Alameti Bulunan Bazı Âyetlerin Tahlili (İlk Cüz Örnekliliğinde)

Türkiye’deki mushafların ilk cüzünde tespit edebildiğimiz kadarıyla 51 *vakf-ı câiz*¹²⁵ alameti vardır. Bunların sadece ikisinde¹²⁶ vakfın evlâ olduğu belirtilmiştir. Örneğin ﴿تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ âyetinde¹²⁷ لَهَا مَا كَسَبَتْ cümlesi, öncesindeki أُمَّةٌ kelimesinin *sıfatı* veya *isti'nâf cümlesidir*. Buna göre öncesi ile olan lafız ve anlam irtibatına istinaden vasl yapılması, müstakil bir cümle (*isti'nâf cümlesi*) olmasına istinaden ise vakf yapılması uygundur. Secâvendî de hem vakf ve hem de vasl gerekçesini ihtiva ettiği için قَدْ خَلَتْ ifadesinde vakf ve vasl yapılabileceğine işaret eden *vakf-ı câiz* alametine yer vermiştir. Ayrıca لَهَا مَا كَسَبَتْ cümlesi, لَهَا مَا كَسَبَتْ cümlesine ma'tûf olduğu için *isti'nâf cümlesi* olmasını ve buna bağlı olarak mezkûr yerde وهو أوضح ifadesiyle vakfın evleviyetini tercih etmiştir.¹²⁸ Dolayısıyla bu yerde vakfın evlâ olduğu sarih bir şekilde belirtilmiştir.

Vakf-ı câiz 'e konu olan bazı yerlerde vakfın zorunlu olduğu da düşünülebileceği kanaatindeyiz. Örneğin; ﴿قُلْ أُوتِيتُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذَلِكَمُ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ (ج) الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ “De ki, size, onlardan daha hayırlısını bildireyim mi? Muttakî kimseler için Rablerinin nezdinde altlarından ırmaklar akan ve ebedi kalacakları cennetler vardır. Onlara, tertemiz eşler ve Allah'ın hoşnutluğu vardır. Allah, o kulları görür. Onlar ki, 'Ey Rabbimiz! Biz iman ettik, bizim günahlarımızı bağışla ve bizi cehennem azabından koru!' derler.”¹²⁹ âyetlerinde ikinci âyetin evvelindeki *ism-i mevsûl* ile ilgili nakledilen i'rab takdirine göre ilk âyetin sonunda farklı vakf tercihleri düşünülebilir. Bu *ism-i mevsûl*, öncesindeki اتَّقُوا لِلَّذِينَ kelimesinden *bedel* veya bu kelimenin ya da zayıf bir ihtimal de olsa بِالْعِبَادِ kelimesinin *sıfatı*

¹²⁵ Bk. s. 38 (Ek: 1 Vakf-ı Câiz Alameti Bulunan Âyetler).

¹²⁶ el-Bakara 2/134, 139 (Bk. Secâvendî, 'İlelu'l-vukûf, 1/241, 246).

¹²⁷ el-Bakara 2/134.

¹²⁸ Secâvendî, 'İlelu'l-vukûf, 1/241.

¹²⁹ Âl-i İmrân 3/15-16.

olabilir. Ayrıca mahzûf *mübtedâ*'nın *haberi* veya mahzûf bir fiilin *mef'ûlü* de olabilir.¹³⁰ *Bedel-mübtedün minh* veya *sıfat-mevsûf* şeklinde öncesi ile lafız irtibatı olan i'rab takdirlerinde ilk âyetin sonunda vasl yapılması, mahzûf bir âmilin ma'mûlü olması durumunda ise vakf yapılması uygundur.¹³¹ Görüldüğü üzere öncesi ile lafız irtibatı olup olmaması bağlamında iki ihtimalli olan bu yerde vakf veya vasl her ikisi de câiz olarak değerlendirilebilir. Bu meyanda Secâvendî de buna işaret eden *vakf-ı câiz* (ج) alametini tercih etmiştir.¹³² Kanaatimizce *ism-i mevsûl*, öncesindeki âyette geçen *لِّلَّذِينَ اتَّقَوْا* kelimesini (muttakileri) niteleyebilir. Ancak بِالْعِبَادِ kelimesinin *sıfatı* olması zayıf bir ihtimaldir. Zira özellikle mezkûr yerde vasl yapıldığında بِالْعِبَادِ kelimesi ile devamındaki *ism-i mevsûl* arasında düşünülmesi muhtemel *sıfat-mevsûf* takdirine göre Allah'ın, sadece “Ey Rabbimiz! Biz iman ettik, bizim günahlarımızı bağışla ve bizi cehennem azabından koru!” diyen kullarını göreceği vehmedilebilir. Böyle bir i'rab ve anlam değişikliğine mahal vermemek için ilgili yerde vakf yapılması zorunlu görülebilir. Nitekim böyle bir vakf gerekçesi bilindiği üzere *vakf-ı lâzım* 'ı anımsatmaktadır.

İncelediğimiz birinci cüzdeki *vakf-ı câiz*'e konu olan âyetlerin 11'inde¹³³ ise vaslın evlâ olduğu belirtilmiştir. Örneğin; *وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ* ﴿وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ﴾ âyetinde¹³⁴ münafıkların ifadesi olan *قَالُوا آمَنَّا* cümlesinden sonra onların bu sözüne hitaben Allah'ın, *وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ* cümlesi gelmektedir. Bu iki ifadenin aidiyetinin farklı olması hasebiyle *قَالُوا آمَنَّا* cümlesinde vakf yapılabilir. Müminlerle karşılaştıklarında iman ettiklerini, kendi aralarında ise müminlerle alay ettiklerini söyleyen münafıkların

¹³⁰ Nehhâs, *Î'râbu'l-Kur'an*, 124; Ukberî, *et-Tibyân*, 1/180-181; Sâfî, *el-Cedvel*, 2/128.

¹³¹ İbnu'l-Enbârî, *Kitâbu İzahî'l-vakf ve'l-ibtida*, 2/571; Nehhâs, *el-Kat' ve'l-i'tinâf*, 129; Dâni, *el-Muktefâ*, 58; Ummânî, *el-Mürşid fi'l-vukûf 'alâ mezâhibi'l-kurrâ-i's-seb'ati ve ğayrihim... (min evveli'l- kitâbi ilâ âhiri süreti'n-Nisâ)*, 2/425-426; Nikzâvî, *el-İktidâ*, 1/461; İbnu'l-Gazzâl, *el-Vakf ve'l-İbtidâ*, 216; Kastallânî, *Letâifu'l-işârât*, 4/1798; Ensârî, *el-Maksad*, 158; Uşmûnî, *Menâru'l-hudâ*, 158.

¹³² Secâvendî, *İlelu'l-vukûf*, 1/365; Nisâbûrî, *Garâibu'l-Kur'ân*, 2/119.

¹³³ el-Bakara 2/14, 17, 24, 76, 89, 96, 99, 109, 136, 138, 138.

¹³⁴ el-Bakara 2/14.

durumunun anlatılmaya devam edilmesi nedeniyle vasl da yapılabilir. Nitekim Secâvendî burada الوصل أولى ifadesi ile vasl yapılmasını tercih etmiştir.¹³⁵

İlk cüzde *vakf-ı câiz* alameti bulunan diğer âyetlerde ise vakf ve vasl gerekçesini ihtiva ettiği için iki şekilde tilâvetin icra edilebileceği belirtilmiş, vakf veya vaslın evleviyetine ise değinilmemiştir. Buna rağmen kanaatimizce bu âyetlerde de vakfa konu olan yerler özelinde detaylı i‘rab ve anlam tahlili yapıldığı takdirde vakf veya vaslın evlâ olduğu neticesine ulaşılabilir. Dolayısıyla bazı ilmî çalışmalarda *vakf-ı câiz* tanımına ilave edilmiş gibi görünen “vakfın evlâ olduğu” ya da “vakf veya vaslın müsavi olduğu” aslında Secâvendî’nin ilgili âyetleri değerlendirmesi esnasında bazen dolaylı bazen de dolaysız olarak bulunmaktadır. Bu sebeple bize göre “vaslın evleviyeti” özelliği de *vakf-ı câiz* tanımına ilave edilebilir. Böylece Secâvendî’nin tanımı aynen aktarılıp akabinde belki izah sadedinde ayrıntılı bilgilere yer verilirse “*efrâdını câmi ‘ağyârını mâni*” özelliğini hâiz bir tanım şekline dönüşebilir. Örneğin; “*Vakf-ı câiz, vakf ve vasl yapılmasını gerektiren sebepleri ihtiva etmesi hasebiyle hem vakfın hem de vaslın câiz olmasıdır. [Vakf-ı câiz’e konu olan yerlerin bir kısmında vakf, diğer bir kısmında vasl evlâ olabileceği gibi bazı yerlerde ise vakf ve vasl yapılması müsavi olarak da değerlendirilebilir.]*”

2.4. Değerlendirme

Kur’an tilâvetinde vakf ve vaslın câiz olduğunu gösteren vakf-ı câiz (ج) alametlerinin bulunduğu âyetleri (birinci cüz bağlamında) incelediğimizde vakf-ı câiz tanımının, “*Vakf-ı câiz, vakf ve vasl yapılmasını gerektiren sebepleri ihtiva etmesi hasebiyle hem vakfın hem de vaslın mümkün olmasıdır. [Vakf-ı câiz’e konu yerlerin bir kısmında vakf, diğer bir kısmında vasl evlâ olabileceği gibi bazı yerlerde ise vakf ve vasl yapılması müsavi olarak değerlendirilebilir.]*” şeklinde bazı detay ilavelerle revize edilebileceğini düşünmekteyiz. Böylece vakfa konu olan yerlerdeki -bize göre aslında tanımın da ihtiva ettiği- vakf-ı câiz’in farklı yönleri de beyan edilmiş olur.

Bu detaylı vakf-ı câiz tanımından hareketle Hindî’nin *Künûz*’unda veya Haddâd ve Medine mushaflarında vakf-ı câiz’in alt kategorileri sayılabilecek *vakf evlâ* (فلي), *vasl*

¹³⁵ Secâvendî, ‘*İlelu’l-vukûf*, 1/184-185.

evlâ (صلي), vakf ve vaslın eşit düzeyde câiz olduğunu belirten *vakf-ı câiz* (ج), i‘rab ve anlam tercihine göre vasl-vakf veya vakf-vasl ihtimalini gösteren *vakf-ı mu‘ânaka* (:) alametlerine yer verilmesi daha doğru değerlendirilebilir. Zira bu kategorik tasnifin, Secâvendî’nin tanımı ve vakf-ı câiz’e konu olan yerlerdeki izahlarından mülhem olduğu düşünülebilir.

3. Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada, vakf-ı lâzım ve vakf-ı câiz’i Secâvendî’nin vakf sistemi üzerinden ve bu vakf tasnifini kullanan Türkiye’deki mushaflarda bahsi geçen vakf türlerine konu olan yerler üzerinden anlamaya çalıştık. Bu itibarla Secâvendî’nin kendisinin belirlediği vakf-ı lâzım gerekçesini ihtiva eden her yerde aynı vakf yaklaşımında bulunmadığı görülmektedir. Nitekim gerekçesini ihtiva ettiğini düşündüğümüz bazı âyetlerde müellifin vakf-ı lâzım’ın varlığına değinmediği bu yerlere çalışmamızın içerisinde örneklerle işaret etmeye çalıştık. Bu sebeple mezkûr vakf sistemini kullanan mushaflardaki vakf-ı lâzım alameti bulunan yerlerin farklı olmasının makul görülebileceği kanaatindeyiz. Buna göre müellifin kendisinin tayin ettiği vakf gerekçesini ihtiva eden her yerde aynı vakf yaklaşımında bulunmaması ve muhtemelen bunun bir yansıması olarak mushaflarda vakf-ı lâzım’a konu olan yerlerdeki nicel farklılık, vakf-ibtidâ ilminin ictihâdîliğinin de bir göstergesidir. Secâvendî’nin vakf sistemini esas almasına rağmen Türkiye’deki mushaflarda altı vakf türü ve alametinin haricinde birçok remize yer verilmesi de böyle bir tespitin yansıması olarak değerlendirilebilir.

Zikri geçen tespitimize göre vakf-ı lâzım ve vakf-ı câiz özelinde vakf yerlerinin ve alametlerinin, herhangi bir kritiğe / revizyona tabi tutulmadan Türkiye’deki mushaflarda aynen tatbik ediliyor olması tetkik edilmesi gereken bir mesele olarak düşünülebilir. Ayrıca yukarıda da geçtiği üzere vakf-ı câiz’in bazı eserlerde ve mushaflarda *vakf evlâ*, *vasl evlâ*, *vakf-ı câiz*, *vakf-ı mu‘ânaka* şeklinde kategorize edilmesi de anlaşılır hale gelmektedir. Bu münasebetle Secâvendî’nin vakf-ibtidâ yaklaşımının, özellikle vakfa konu olan yerlerdeki değerlendirmeleri çerçevesinde tam olarak tespit edilmesi ve anlaşılması gerektiği önerilebilir. Buna göre vakf-ı câiz’in; vakf-ı mutlak, vakf-ı murahhas ve vakf-ı mücevvez ile benzerlikleri ve farklılıkları tahlil edilip benzeşen özelliklerinden hareketle tek bir vakf türü ihdas edilebilir mi? veya vakfın evlâ olduğu yerler ile vaslın evlâ olduğu yerlerin

sadece tek bir remizle *vakf-ı câiz* (ج) alameti ile gösterilmesi doğru mudur? ya da vakf yapılması gereken ve yapılmaması gereken yerler şeklinde ikili vakf tasnifi oluşturulabilir mi? vb. soru(n)lara / önerilere küllî bir bakış açısıyla çözümler üretilebilir. Böylece mushaflarımızda tercih edilen vakf tasnifinin ve vakf yerlerinin revize edilmesi ve vakf çeşitliliğinin azaltılması mümkün olabilir.

Ek 1: VAKF-I LÂZİM ALAMETİ BULUNAN ÂYETLER

	Sûre ve Âyet Bilgisi	Âyet Metni
1	Bakara 2/8	ومن الناس من يقول آمنا بالله وباليوم الآخر وما هم بمؤمنين (م) يجادعون الله والذين آمنوا وما يجحدون إلا أنفسهم وما يشعرون
2	Bakara 2/26	وأما الذين كفروا فيقولون ماذا أراد الله بهذا مثلا (م) يضلُّ به كثيرا ويهدي به كثيرا...
3	Bakara 2/145	ولئن اتبعت أهواءهم من بعد ما جاءك من العلم إنك إذا لمن الظالمين (م) الذين آتيناهم الكتاب يعرفونه كما يعرفون أبناءهم
4	Bakara 2/212	زَيْنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا (م) وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ...
5	Bakara 2/246	أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلِإِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُوا لَنَبِيِّهِمْ إِنَّهُ لَمَلَكَ لَنَا تَقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ...
6	Bakara 2/253	تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ (م) مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ...
7	Bakara 2/258	أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ (م) إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ...
8	Bakara 2/275	ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا (م) وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا...
9	Âl-i İmrân 3/7	وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ (م) وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ...
10	Âl-i İmrân 3/170	فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (م) يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةِ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ
11	Âl-i İmrân 3/181	لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فقيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ (م) سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقِّ وَقَوْلِهِمْ دُفِعُوا الْحَرِيقَ
12	Nisâ 4/118	لَعَنَهُ اللَّهُ (م) وَقَالَ لَا تُخَدِّذُوا مِنْ عِبَادِكُمْ نُصَبًا مَفْرُوضًا
13	Nisâ 4/171	سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ (م) لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ...
14	Mâide 5/2	وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نُكُمْ أَنْ صدُّوكم عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا (م) وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ التَّقْوَى...
15	Mâide 5/27	وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ آدَمَ بَالِحِقٍ (م) إِذْ قَرَّبْنَا قُرْبَانًا فَتُقْبِلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلمْ يَقْبَلْ مِنَ الْآخِرِ...
16	Mâide 5/51	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاءَ (م) بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ...
17	Mâide 5/64	عَلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا (م) بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُقْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ...
18	Mâide 5/73	لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ (م) وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ...
19	Mâide 5/110	إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ ادْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَى وَالِدَتِكَ (م) إِذْ أَيَّدْنَاكَ بِالْقُدْسِ نَكَلَّمَ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا...
20	En'âm 6/19	قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ (م) الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ...
21	En'âm 6/20	الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ (م) الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ
22	En'âm 6/81	فَأَيُّ الْقَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (م) الَّذِينَ آمَنُوا وَلمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ هُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ
23	A'râf 7/73	وَإِلَى مَثَدٍ أَخَاهُمْ صَالِحًا (م) قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ...
24	A'râf 7/148	أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يَكْفِيهِمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا (م) اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ
25	A'râf 7/163	وَاسَأَلْتُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ خَاصِرَةً الْبَحْرِ (م) إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ جِثَاتُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ...
26	Tevbe 9/19	وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (م) الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَكْبَرًا عِنْدَ اللَّهِ...
27	Tevbe 9/67	الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ (م) يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ...
28	Tevbe 9/71	وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ (م) يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ...
29	Yûnus 10/65	وَلَا يَحْزَنْكَ قَوْلُهُمْ (م) إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا...
30	Yûnus 10/71	وَآتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ (م) إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي...
31	Hûd 11/20	وَمَا كَانَ لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ (م) يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ...
32	Hûd 11/61	وَإِلَى مَثَدٍ أَخَاهُمْ صَالِحًا (م) قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ...
33	Hicr 15/51	وَيَنْهَهُمْ عَنِ صَيْفِ إِبْرَاهِيمَ (م) إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا...
34	Hicr 15/79	فَانتَقَمْنَا مِنْهُمْ (م) وَأَهْمًا لِيَامَامٍ مُبِينٍ
35	Nahl 16/41	وَلِأَجْرِ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ (م) لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

36	İsrâ 17/8	وَإِنْ عُدَّتُمْ عِدَّتَنَا (م) وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا
37	İsrâ 17/105	وَيَا حَقِّي أَنْزَلْنَاهُ وِيَا حَقِّي نَزَّلْ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا (م)
38	Meryem 19/16	وَأَذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ (م) إِذِ انْتَبَذَتْ مِنْ أَهْلِهَا مَكَانًا شَرْفِيًّا
39	Meryem 19/86	وَتَسْتَوْقُ الْمَخْرُومِينَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَرَدًّا (م)
40	Meryem 19/87	لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا (م)
41	Tâhâ 20/9	وَهَلْ أُنَاكَ حَدِيثُ مُوسَىٰ (م) إِذْ رَأَىٰ نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجْدٍ عَلَىٰ النَّارِ هُدًى
42	Tâhâ 20/39	وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ حِمَّةً مَبِيَّةً لِيَتَصَنَّعَ عَلَىٰ عَيْنِي (م) إِذْ قَمَيْتُ أَخْطَاكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ...
43	Mü'minûn 23/9	وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ (م) أُولَٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ
44	Mü'minûn 23/19	فَأَنْشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِنْ نَجِيلٍ وَأَعْتَابَ (م) لَكُمْ فِيهَا فَوَاكِهٌ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ
45	Şuarâ 26/69	وَأَنْتَ عَلَيْهِمْ نَبَأٌ إِبْرَاهِيمَ (م) إِذْ قَالَ لِأَيُّهُ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ
46	Kasas 28/88	وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ (م) لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ
47	Ankebût 29/26	فَأَمَّنْ لَهُ لُوطٌ (م) وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّي...
48	Ankebût 29/41	وَإِنْ أُوْهِنَ الْبُيُوتَ لَبِثْتَ الْمَنَّكَوِتَ (م) لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ
49	Ankebût 29/64	وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ (م) لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ
50	Yâsîn 36/13	وَاصْرَبْ هُمْ مَثَلًا لِأَصْحَابِ الْقَرْيَةِ (م) إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ
51	Yâsîn 36/52	قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ نَعْتَبُ مِنْ مَرْقَدِنَا (م) هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ
52	Yâsîn 36/76	فَلَا يَخْرُجُ قَوْلُهُمْ (م) إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسْرُونَ وَمَا يُعْلِنُونَ
53	Sâffât 37/83	وَإِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ لَإِبْرَاهِيمَ (م) إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ
54	Sâd 38/21	وَهَلْ أُنَاكَ نَبَأُ الْخَصْمِ (م) إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ
55	Sâd 38/41	وَأَذْكُرْ عَبْدَنَا أَيُّوبَ (م) إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ
56	Zümer 39/3	وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ (م) مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَىٰ اللَّهِ زُلْفَىٰ...
57	Zümer 39/26	وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ (م) لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ
58	Mü'min 40/6	وَكَذَٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ عَلَىٰ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ (م) الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ...
59	Mü'min 40/62	ذَٰلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ (م) لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَآتَىٰ نُوفَكُونَ
60	Zuhruf 43/88	وَقِيلَ يَا رَبِّ إِنَّ هَٰؤُلَاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ (م)
61	Duhân 44/7	رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا (م) إِنَّ كُنْتُمْ مَوْفِقِينَ
62	Duhân 44/14	فَمُتَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا مُعَلِّمٌ مَجْنُونٌ (م)
63	Duhân 44/15	إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ (م) يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَىٰ إِنَّا مُنتَقِمُونَ
64	Zâriyât 51/24	هَلْ أُنَاكَ حَدِيثُ صَيْفِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الْمُكَرَّمِ (م) إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا...
65	Tûr 52/12	الَّذِينَ هُمْ فِي خَوْضٍ يَلْعَبُونَ (م) يَوْمَ يُدْعَوْنَ إِلَىٰ نَارِ جَهَنَّمَ دَعَا
66	Kamer 54/6	فَتَقُولُ عَنْهُمْ (م) يَوْمَ يَدْعُ الدَّاحِ إِلَىٰ شَيْءٍ نُكْرٍ
67	Kamer 54/47	إِنَّ الْمَخْرُومِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ (م) يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ
68	Rahmân 54/43	هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُخْرَمُونَ (م) يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ آتٍ
69	Vâkıa 55/2	لَيْسَ لَوْعَتِهَا كَأَذِيبَةٍ (م) خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ
70	Haşr 59/7	إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ (م) لِلْمُفْرَقِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يُنتَعُونَ فِضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصَرُونَ اللَّهُ...
71	Münâfikûn 63/1	إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ (م) وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ...
72	Tahrîm 66/11	وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأَةٌ فَرَعَوَتْ (م) إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ...
73	Kalem 68/33	وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ (م) لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ
74	Kalem 68/48	فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ (م) إِذْ نَادَىٰ وَهُوَ مَكْظُومٌ

75	Kalem 68/51	وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ (م) وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ
76	Nûh 71/4	إِنَّ أَجَلَ اللَّهِ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ (م) لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ
77	Nâziât 79/5	فَالْمُدْبِرَاتِ أَمْرًا (م) يَوْمَ تُرْجَفُ الرَّاحِفَةُ
78	Nâziât 79/9	أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ (م) يَقُولُونَ إِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ
79	Nâziât 79/12	قَالُوا تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ (م) فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ
80	Nâziât 79/15	هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى (م) إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِاللَّوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى
81	Abese 80/12	فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ (م) فِي صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ
82	Ġâshiye 88/12	فِيهَا عَنٌّ جَارِيَةٌ (م) فِيهَا سُرُرٌ مَّرْفُوعَةٌ
83	Beled 90/5	أَيَحْسَبُ أَنْ لَنْ يُقَدِّرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ (م) يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًا

EK 2: VAKF-I CÂİZ ALAMETİ BULUNAN ÂYETLER

No.	Sûre Bilgisi	Âyet Bilgisi			Genel Toplam	
		Âyet İçi	Topl.	Âyet Sonu		Topl.
1	Fatiha					
2	Bakara	2,2,4,9,10,14,17,19,22,24,26,28,30,33,36,38,39,64,71,76,81,82,85,85,87,89,90,96,96,99,102,109,109,113,128,130,133,134,134,136,137,137,137,138,139,139,141,141,144,145,145,158,160,162,163,173,174,175,177,177,177,177,180,180,185,187,187,189,191,191,195,195,196,196,196,197,198,203,213,216,216,217,217,221,221,221,222,226,229,231,233,233,234,235,236,236,236,239,240,240,249,249,249,255,255,255,255,255,255,256,257,259,259,262,265,268,269,271,273,273,274,275,277,279,279,282,282,286,286,286.	132	1,65,72.	3	135
3	Âl-i İmrân	7,7,8,11,14,20,28,30,30,32,35,36,37,38,38,49,52,52,55,62,73,75,75,78,78,85,88,90,97,103,106,116,118,118,119,123,140,144,145,146,150,151,152,152,152,154,155,156,159,159,160,161,164,167,167,176,176,177,178,179,188,191,191,195,195,195.	67	1,15,16,34,48,49,72,73,96,131,132,134,167,171,172,182,190,193,	18	85
4	Nisa	1,3,6,6,6,11,11,11,11,11,11,12,12,12,12,15,16,18,19,19,24,25,25,28,34,35,40,48,54,59,69,72,75,75,76,76,77,77,77,77,78,80,81,84,85,90,91,92,92,94,102,102,103,103,104,117,135,135,141,142,145,151,153,153,157,157,159,163,163,166,171,171,173,176.	74	37,61,106,107,159,163,164,	7	81
5	Maide	11,12,12,13,13,22,23,26,28,29,31,32,34,36,41,41,42,44,44,57,68,75,82,83,89,91,92,94,96,100,101,105,110,110,110,110,111,114,115,117,117,118,	42	29,31,	2	44
6	Enam	19,25,26,34,34,40,48,50,60,63,70,70,74,76,76,77,78,81,84,87,89,91,93,94,96,99,99,101,102,102,102,103,104,104,106,106,107,115,117,125,128,128,135,136,136,139,143,144,145,146,147,149,150,150,151,151,151,151,152,152,152,153,157,157,	63	79	1	64
7	A'raf	8,12,22,24,31,34,36,42,43,43,44,45,46,46,51,53,58,69,70,74,76,86,87,92,93,99,100,101,101,102,103,110,116,117,123,123,127,128,128,131,134,138,141,142,143,143,145,146,146,150,150,154,155,155,156,158,160,163,167,168,169,171,172,172,172,173,176,176,176,178,185,187,188,189,189,190,203.	77	55,85,91,104,107,117,118,119,120,125,134,156,182,	13	90
8	Enfal	1,10,13,17,19,19,19,24,25,38,39,48,50,54,54,60,60,65,66,72,	19	2,4,8,15,20,45,46,55,	8	27
9	Tevbe	3,5,7,8,13,17,28,30,31,31,38,40,42,42,43,47,50,51,51,58,62,64,68,68,69,70,74,74,74,74,82,93,95,96,114,124	36	8,25,78,101,105,	5	41
10	Yunus	9,10,12,15,15,20,20,22,22,26,27,27,28,31,32,32,35,41,47,52,54,73,83,85,88,93,94,103,104,105,106,107,108,108,109.	35	62	1	36
11	Hud	4,5,9,14,17,18,23,27,31,37,43,46,49,57,58,69,76,76,79,86,91,97,105,116,120,122.	26	36,114,	2	28
12	Yusuf	15,17,20,24,26,29,30,31,33,36,36,41,44,47,50,53,54,55,56,59,65,66,67,77,77,78,80,80,81,93,96,100,101,102.	34	8	1	35
13	Ra'd	5,5,5,6,11,13,13,16,17,30,33,34,39,	13	12,23,27,	3	16
14	İbrahim	22,27,29,32,32,33,36,36,43,	9	32,33,49,	3	12
15	Hicr	22,96	2	26,89,	2	4
16	Nahl	5,14,21,22,35,36,51,51,61,71,86,90,94,97,105,108,115,118,	19	53,58,73,	3	22
17	İsra	8,15,18,34,37,51,51,67,71,83,97,102,110	13	61	1	14
18	Kehf	17,21,22,22,26,27,28,34,35,39,46,49,56,63,71,76,78,82,82,88,98,98,110	23	30,39,47,80,	4	27
19	Meryem	9,21,21,21,23,26,34,37,38,39,46,47,64,64,71,75,	16	2,5,26,28,54,64,68,69,71,84,91,	11	27
20	Taha	12,18,39,52,61,64,66,71,77,81,86,90,94,97,99,108,114,123,126,130,135,	21	23,30,41,42,43,99,102,	7	28
21	Enbiya	3,5,6,22,24,32,36,65,73,78,79,80,82,94,102,	16	1,19,51,70,76,83,85,87,89,102,	10	26

No.	Sûre Bilgisi	Âyet Bilgisi				Genel Toplam
		Âyet İçi	Topl.	Âyet Sonu	Topl.	
22	Hacc	1,5,11,11,28,36,44,44,46,48,52,60,78,78,	14	19,49,63,75,77,	5	19
23	Müminun	24,27,27,41,44,116,116,	7	6,7,12,18,24,31,40,46,47,103,109,	11	18
24	Nur	2,3,4,5,11,13,26,26,28,42,43,45,45,53,54,57,62,63.	19	14,17,	2	21
25	Furkan	4,18,19,20,32,40,45,45,48,53,59,68,77.	13	4,11,35,37,58,	5	18
26	Şuara	15,49,49,62,109,127,145,154,164,173,180,	11	14,32,45,50,53,59,61,63,64,65,105,106,108,109,112,113,114,117,119,123,124,126,129,130,131,132,134,138,141,142,144,148,149,150,153,155,160,161,163,171,172,176,177,179,181,182,183,186,213,215,216.	52	63
27	Neml	15,18,32,34,36,39,40,42,44,46,56,58,60,60,78,89,92,92,	18	13,78,	2	20
28	Kasas	7,7,15,23,27,27,29,35,38,40,41,42,45,48,56,58,59,60,63,63,64,80,82,84,	24	87	1	25
29	Ankebut	21,25,27,31,40,40,40,40,40,41,43,47,52,61,65	15	20,31,39,	3	18
30	Rum	7,27,29,39,44,48,54,	7			7
31	Lokman	7,12,14,15,32,34,34,	7	17,18,	2	9
32	Secde	3,14,17,	3	7,8,23	3	6
33	Ahzab	4,4,5,8,13,18,19,19,20,23,37,44,49,55,61,62,65,	17	9,24,25,26,32,33,60,65	8	25
34	Sebe'	3,10,12,14,15,22,23,31,31,39,41,41,43,46,47,48,50,52,53.	19	7,52,	2	21
35	Fatır	2,12,14,15,22,25,27,32,32,32,33,35,36,37,39,40,40,41,42,43,43,45	22	16,21,36,	3	25
36	Yasin	11,18,30,33,37,60,	6	13,23,55,57,	4	10
37	Saffat	30,42,105,170,	4	7,15,18,29,38,46,67,75,85,91,103,114,115,116,117,118,141,145,146,147,165,171,180,181,	24	28
38	Sad	5,6,7,8,17,22,27,32,35,42,56,56,59,60,	14	4,6,7,9,46,50,54,65,77,84	10	24
39	Zümer	5,6,7,17,23,26,29,39,41,41,41,42,45,65,68,72,74,75	18	19,27,34,36,	4	22
40	Mümin	7,12,15,16,26,28,33,33,40,46,50,56,64,67,68,76,77,78,85,	19	8,34,38,45,69,72,75,	7	26
41	Fussilet	3,24,25,28,31,35,41,50,51,	9	2,9,17,47,	4	13
42	Şura	9,11,11,12,15,15,15,15,18,19,20,22,24,31,36,40,50	18	36,37,38,44,	4	22
43	Zuhruf	11,11,43,44,51,62,63,65,71,71,85,85,	12	3,10,68,69,71,74,75,79,	8	20
44	Duhan	16,19,45,49,56,	5	5,19,32,44,47,52,53,	7	12
45	Casiye	6,8,10,10,11,15,17,19,24,24,35	11	12,16,	2	13
46	Ahkaf	14,15,17,19,20,22,28,29,29,35	10	13	1	11
47	Muhammed	4,13,15,15,15,16,18,18,20,26,38,38,38,	13	5,20,21,	3	16
48	Fetih	6,10,10,11,12,15,15,16,16,17,20,23,25,25,27,29	16			16
49	Hucurat	9,9,11,11,17	5			5
50	Kaf	3,4,16,	3	1,32,39	3	6
51	Zariyat	25,53,	2	35,36,41,50,	4	6
52	Tur	16,18,20,33,36,38,	6	32,33,	2	8
53	Necm	23,28,32,	3	2,9,28,31,54,57	6	9
54	Kamer	13,28,	2	12,38,41,43	4	6
55	Rahman			12,15,17,20,22,24,26,27,29,31,33,35,37,39,41,44,46,48,50,52,54,56,57,58,60,62,64,65,66,67,68,69,70,71,72,73,74,75,76	39	39
56	Vakıa			11,23,45,46,53,54,73,95	8	8
57	Hadid	1,2,2,3,8,25,26,27,27,	9	11,12,22,	3	12
58	Mücadele	4,7,8,8,11,17	6	5	1	7

No.	Sûre Bilgisi	Âyet Bilgisi				Genel Toplam
		Âyet İçi	Topl.	Âyet Sonu	Topl.	
59	Haşr	1,4,7,12,12,15,16,18,22,22,23,24	12	8,9,14,15,	4	16
60	Mümteherine	1,3,3,4,5,9,10,	7			7
61	Saff	1,14,	2			2
62	Münafıkun	9	1			1
63	Teğâbun	1,3,12,14,	4			4
64	Talak	1,1,6,6,6,10,10,	7			7
65	Tahrim	1,2,2,3,3,4,4,8,8,	9			9
66	Mülk	9,11,21,29	4	20	1	5
67	Kalem	17,41,	2	2,3,36,38,39,40,46,	7	9
68	Hakka			2,7,9,19,20,25,26,27,28,29,40	11	11
69	Mearic			4,10,16,27,28,30,31,	7	7
70	Nuh	24	1	7,13,21,22,23,	5	6
71	Cinn	17				1
72	Müzzemmil	19	1			1
73	Müddessir			28,29,54	3	3
74	Kıyame			5,10,11,17,18,23.	6	6
75	İnsan	13,19,21,28,29	5	5,11,13,17,23,24,25,	7	12
76	Mürselat	38	1	13,29,32,	3	4
77	Nebe	39,40,	2	1,23,35,	3	5
78	Naziat			16,19,	2	2
79	Abese			10,11,39,	3	3
80	Tekvir			9,22,23,24,25,	5	5
81	İnfitar			13,14,	2	2
82	Mutaffifin			6,24,	2	2
83	İnşikak	15	1	6,14,	2	3
84	Buruc			13,20,	2	2
85	Tarık			16	1	1
86	A'la			8,12,	2	2
87	Fecr			4,16,22,24,28,	5	5
88	Beled			10	1	1
89	Leyl			14,18,20,	3	3
90	Alak			1,2,16,	3	3
91	Kadr	4	1	1	1	2
92	Zilzal			3	1	1
93	Adiyat			6,7,	2	2
94	Karia			2	1	1
95	Hümeze			3	1	1
96	Kureyş			2	1	1
97	Kafirun			3	1	1
98	Tebbet			3,4,	2	2
99	İhlas			1,2,	2	2
TOPLAM			1184		454	1639

Kaynakça

- Abdulmuheymin Ahmed - Sabrî Muhammed, Hazıyye Huseyn. “Mustelahâtu'l-vakfi inde's-Secâvendî ve muvâzenetuhâ inde re'yi'l-cumhûr”. *Turâs* 1/2 (Malezya 2016), 64-68.
- Begavî, Muhyissünne Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ud. *Tefsîru'l-Begavî Meâlimü't-tenzîl*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr - Osman Cum'a Damîriyye - Süleyman Müslim el-Haraş. 8 Cilt. Riyâd: Dâru Tayyibe, 1409.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Abdullah b. Ömer. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. thk. Muhammed AbdurRahmân el-Mer'aşlı. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâs, 1998.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. *es-Sihah tâcu'l-lugâ ve sihâhi'l-'arabiyye*. thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm, 1987.
- Coşkun, Muhammed. *Mushaf Basımına Yansıyan Yönüyle Secâvendî'nin Vakf Sisteminin Yeniden Okunması Eleştiriler / Teklifler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'an Okuma Esasları*. Bursa: Emin Yayınları, 2013.
- Çoban, Tuba. *Bakara ve Âl-i İmrân Sureleri Çerçevesinde Secavendi'nin Vakf-İbtida Sistemindeki “Vakf-ı Lâ”ların Tahlili*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Dabba', Ali Muhammed. “el-Vakfu'l-lâzım”. *Künûzu'l-Furkan*, 4 (Mısır), (1949), 11-15.
- Dânî, Ebu Amr Osman b. Saîd. *el-Muktefâ fi'l-vakfi ve'l-ibtida*. thk. Cemâluddin Muhammed Şeref. Mısır: Dâru's-Sahâbe, 2006.
- Darîr, Ebû Cafer Muhammed b. Se'dân el-Küffî. *el-Vakfu ve'l-ibtidâ fi Kitâbillahi azze ve celle*. thk. Ebû Bişr Muhammed Halîl ez-Zerrûk. Birleşik Arap Emirlikleri: Merkezü Cum'atü'l-Mâcid, 2002.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf. *Bahru'l-muhît*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd - Ali Muhammed Muavviz. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Ensârî, Zekeriyya b. Muhammed. *el-Maksad li telhîsi mâ fi'l-Mürşid fi'l-vakfi ve'l-ibtidâ*. (Uşmûnî, *Menâru'l-hüdâ* içinde). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd. *Me'âni'l-Kur'an*. thk. Ahmed Yusuf Necati - Muhammed Ali en-Neccar. Beyrut, 1983.

- Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yakub. *el-Kâmusu'l-muhît*. thk. Mektebetü Tahkiki't-Türâs fi Müesseseti'r-Risâle. Beyrut: y.y., 2005.
- Gülle, Sıtkı. *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlmî*. İstanbul: Huzur Yayınları, 2005.
- Hacımıroğlu, Mücella. *Vakf-ı Muânaka ve Kur'an Tefsirine Etkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Hindî, Muhammed Sadık. *Künûzu eltâfi'l-Burhân fî rumûzi evkâfi'l-Kur'an*. Kahire, 1290.
- Husârî, Mahmûd Halîl. *Me'âlimu'l-ihtidâ-i ilâ ma'rifeti'l-vukûfi ve'l-ibtidâ*. Kahire: Mektebetü's-Sünne, 2002.
- Husârî. *Ahkâmu kiraati'l-Kur'ani'l-kerîm*. Mekke: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 1417.
- İsfehânî, Ebu'l-Kâsım Huseyn b. Muhammed er-Râgıb. *el-Müfredât*. thk. Safvân Adnan ed-Dâvûdî. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1412/1991.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru't-Tûnisiyye, 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî. *Muharreru'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-azîz*. thk. Abdusselam Abduşşâfi Muhammed. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- İbnu'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fî'l-kirâati'l-aşr*. thk. Muhammed Ali ed-Dabbâğ. 2 Cilt. Beyrut, 1940.
- İbnu'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed. *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd*. thk. Gânim Kaddûrî Hamed. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- İbnu'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed. *el-Mukaddime fî mâ yecibü 'alâ kârîi'l-Kur'âni en ye'lemehû*. thk. Eymen Rüşdî Süveyd. Suud-i Arabistan: Dâru Nûri'l-Mektebât, 2006.
- İbnu'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed. *Manzûmetü Tayyibeti'n-Neşr fî'l-kirâati'l-aşr*. thk. Eymen Rüşdî Süveyd. Suriye: Mektebetü İbni'l-Cezerî, 2012.
- İbnu'l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. Kasım b. Beşşar. *Kitâbu İzahî'l-vakf ve'l-ibtidâ*. thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramadan. 2 Cilt. Dımaşk, 1971.
- İbnu'l-Gazzâl, Ali b. Ahmed en-Nisâbûrî. *el-Vakf ve'l-İbtidâ*. thk. Tâhir Muhammed el-Hems. Dımaşk Üniversitesi: Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim el-İfrîkî. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993.
- İsmail, Sadık Abdurrahim. *el-Vakfu'l-lâzım fî'l-Kur'ani'l-Kerim mevâduhu ve esrâruhu'l-belâgiyye*. Kahire: Daru'l-Besâir, 2008.
- Kara, Mehmet. *Kiraat ve Tefsir Boyutuyla Vakf-ı Lazım*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.

- Kara, Mehmet. “Müteşâbih Âyetlerin Te’vilinin Bilinip Bilinmemesi İle İlgili Yorumların Oluşmasında Âl-i İmrân 7. Âyetteki Vakf Yerinin Rolü”. *Mütefekkir* 8/15 (2021), 143-163.
- Karaçam, İsmail. *Kur’an-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2007 ve 2013 (13. ve 24.Baskı).
- Karagöz, Mustafa. “Vakf-ı Câizi Doğru Anlamak -Secâvendî’nin Eseri ve İlgili Ayetlerin Manası Çerçevesinde-“. *Bilimname* 35/1 (2018), 322.
- Kâdî, Abdulfettah. *Tarihu ’l-Mushafi ’ş-Şerif*. Mısır: Mektebetü’l-Cündî, 1951.
- Kârî, Abdulazîz b. Abdulfettâh. *et-Takrîru ’l-ilmîyyu an mushafi ’l-Medineti ’n-Nebeviyye*. Medine: Mücemmâ Melik Fahd li tîbâ’atil-Mushafi ’ş-Şerif, 1406.
- Kastallânî, Ebu’l-Abbas Ahmed b. Muhammed. *Letâifu ’l-işârât li fûnûni ’l-kiraât*. thk. Merkezü’ d-Dirâsâti’l-Kur’aniyye. 10 Cilt. Suud-i Arabistan: İslami İşler, Davet ve İrsat Bakanlığı, ts.
- Kayhan, Veli. “Doğru Okuma Bağlamında Mushafa İşaret Konulması İ’câm ve Sonrası”. *Bilimname* 12/1 (2007), 125-136.
- Kırş, Ebû Abdîrrahman Cemâl b. İbrahim. *el-Vakfu ’l-lâzim fi ’l-Kur’ani ’l-kerîm*. Dammâm: Dâru İbni’l-Cevzî, 1425-1426.
- Koyuncu, Recep. *Kur’ân-ı Kerîm’in Anlaşılmasında Vakf İbtidâ’nın Rolü (İbnü’l-Enbârî, ed-Dânî ve Secâvendî Örneği)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Koyuncu, Recep. *Kıraat İlmi Takrîb Usûlü*. İstanbul: Hacı Veyiszâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi’ li-ahkâmi ’l-Kur’an*. thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2006.
- Maşalı, Mehmet Emin. *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*. Ankara: Otto Yayınları, 2016.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Risâle fi mâ lâ yecûzü ’l-vakfî aleyhi fi ’l-Kur’ân*. Süleymaniye Kütüphanesi Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Mehmed Âsim Bey Koleksiyonu, 705, 44a ve 44b.
- Mennâ’u’l-Kattân. *Mebâhis fi ulûmi ’l-Kur’an*. Kahire: Mektebe Vehbe, 1995.
- Mekkî b. Ebî Tâlib. *el-Hidâye ilâ bulûgi ’n-nihâye*. thk. Komisyon. 3 Cilt. Birleşik Arap Emirlikleri, 2007.
- Mukâtil, Ebu’l-Hasan b. Süleyman el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. thk. Abdullah Mahmut Şehhâte. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ’it-Türâsi’l-Arabî, 2002.
- Nasr, Atıyye Kâbil. *Gâyetü ’l-mürîd fi ilmi ’t-tecvîd*. Riyad, 1994.
- Nehhâs, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail. *el-Kat’ ve ’l-i’tinâf*. thk. Abdurrahman b. İbrahim el-Matrûdî. Riyâd: Dâru Âlemi’l-Kütüb, 1992.

- Nehhâs, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail. *İ'râbu'l-Kur'an*. thk. Hâlid el'alî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2008.
- Nikzâvî, Abdullah b. Muhammed. *el-İktidâ fî ma'rifeti'l-vakfi ve'l-ibtidâ*. thk. Mes'ud Ahmed Seyyid Muhammed İlyas. 2 Cilt. Medine: Câmi'atü'l-İslamiyye, Doktora Tezi, 1413.
- Nîsâbûrî, Nizâmuddîn Hasan b. Muhammed el-Kummî. *Garâibu'l-Kur'an ve regâibu'l-Furkân*. nşr. Zekeriya Umeyrat. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- Pakdil, Ramazan. *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2014.
- Râzî, Ebu'l-Fazl Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Safâkusî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed en-Nûrî. *Tenbîhu'l-ğâfilîn ve irşâdu'l-câhilîn*. thk. Muhammed Şazeli en-Neyfûr. Tunus: Müessesâtü Abdülkerîm b. Abdillâh, 1974.
- Sâfî, Mahmud. *el-Cedvel fî i'râbi'l-Kur'an ve sarfihî ve beyânihî*. 15 Cilt. Dımaşk: Dâru'r-Reşîd, 1995.
- Secâvendî, Ebû Abdullah Muhammed b. Tayfur. *Kitâbu'l-vakfi ve'l-ibtidâ*. thk. Muhsin Haşim Derviş. Ürdün: Dâru'l-Menâhic, 2001.
- Secâvendî, Ebû Abdullah Muhammed b. Tayfur. *İlelu'l-vukûf*. thk. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-İdî. 3 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2006.
- Sehâvî, Ebu'l-Hasan Alemüddin Ali b. Muhammed. *Cemâlu'l-kurra' ve kemâlu'l-ikrâ'*. thk. Ali Hüseyin el-Bevvab. Mekke: Mektebetü't-Turâs, 1987.
- Semîn el-Halebî, Ebü'l-Abbas Şihabuddin Ahmed b. Yusuf. *ed-Durru'l-masûn fî ulûmi'l-Kitâbi'l-meknûn*. thk. Ahmed Muhammed el-Harrât. 11 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1406.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'an*. thk. Merkezü'd-Dirâsati'l-Kur'aniyye. 7 Cilt. Suud-i Arabistan: İslami İşler, Davet ve İrşat Bakanlığı, ts.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir el-Bağdâdî. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Riyad, 2003.
- Tayyâr, Müsâid b. Süleyman. *Vukûfu'l-Kur'an ve eseruhâ fî't-tefsîr dirasatün nazariyyetün me'a tatbiki 'ale'l-vakfi'l-lâzım ve'l-mute'ânik ve'l-memnu'*. Medine, 1431.
- Temel, Nihat. *Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtidâ*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016.
- Temel, Nihat. *Kıraat ve Tecvid Istılahları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018.
- Ukberî, Ebu'l-Bekâ Muhibbüddin Abdullah b. el-Hüseyin el-Bağdâdî. *et-Tibyân fî i'râbi'l-Kur'an*. thk. Sa'd Kureyyim el-Fakî. 2 Cilt. Mısır, 2001.

- Ummânî, Ebû Muhammed Hasan b. Ali. *el-Mürşid fi'l-vukûf 'alâ mezâhibi'l-kurrâ-i's-seb'ati ve ğayrihim min bâki'l-eimmeti'l-kurrâ-i ve'l-müfessirîn... (min evveli'l- kitâbi ilâ âhiri süreti'n-Nisâ)*. thk. Hind bint Mansûr b. Avn el-Abdelî. 2 Cilt. Suud-i Arabistan: Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ, Yüksek Lisans Tezi, 1423.
- Ummânî. Ebû Muhammed Hasan b. Ali. *el-Mürşid fi'l-vakfi ve'l-ibtidâ (min bidâyeti süreti'l-Mâide ilâ âhiri süreti'n-Nâs)*. thk. Muhammed b. Hamûd b. Muhammed el-Ezûrî. Suud-i Arabistan: Cami'atü Ümmü'l- Kurâ, Yüksek Lisans Tezi, 1423.
- Uşmûnî, Ahmed b. Muhammed. *Menâru'l-hudâ fi beyâni'l-vakfi ve'l-ibtidâ*. nşr. Ebu'l-Alâ el-Adevî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- Ünlü, Demirhan. *Kur'an-ı Kerim'in Tecvidi*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Yarız, Enes. *Türkiye'de Tilavet Edilen Mushaftaki Bazı Vakf İşaretlerinin Diğer Mushaflarla Mukayeseli Tahlili*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Zeccâc, Ebû İshak İbrahim b. es-Serî. *Me'âni'l-Kur'an ve İ'râbuhu*. thk. Abdülcelil Abduh eş-Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1988.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer el-Hârizmî. *el-Keşşâf an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vîl*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd - Ali Muhammed Muavviz. 6 Cilt. Riyâd: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer el-Hârizmî. *Esâsu'l-belâga*. thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdullah. *el-Burhan fi ulûmi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl. 4 Cilt. Kahire: Dâru't-Turâs, ts.

Mushaflar:

- Mushaf-ı Şerîf, Hattat: Hafız Muhammed b. Kâsım, 1037/1627.
- Mushaf-ı Şerîf, Hattat: Hafız Osman, 1094/1682.
- Mushaf-ı Şerîf, Hattat: Hasan Âşıkî, 1268/1851.
- Mushaf-ı Şerîf (Haddâd Mushafi), Mısır h.1342 (2.Baskı).
- Mushaf-ı Şerîf, (Medine Mushafi), Medine h.1423.
- Mushaf-ı Şerîf: (Muhammed Abay hattı), Ankara 2014.
- Kazan Mushafi.
- Pakistan Mushafi.
- Hindistan Mushafi.
- Suriye Mushafi.
- Kuveyt Mushafi.
- Şemerlî Mushafi (Mısır).